THE JOURNAL OF THE ECONOMIC SOCIETY OF FINLAND

Ekonomiska Samfundets TIDSKRIFT

BENGT BENGTSSON
Redovisningsmått och börskurs
FINN OLESEN
Makroøkonomisk sti-afhængighed – hysteresis som case eksempel
OSVALDO SALAS
Har kvasimarknadsmodellen fungerat som den skall i äldreboende?
PER SKEDINGER
Låglönekonkurrens och löneregler i ett nordiskt perspektiv

2 *2013 ÅRGANG 66 TREDJE SERIEN*
FI-ISSN 0013-3183

EKONOMISKA SAMFUNDET I FINLAND (GRUNDAT 1894)
Samfundets syfte är att underhålla och vidga intresset för den ekonomiska vetenskapen samt arbeta för tillämpningen av denna vetenskap i det ekonomiska livet. Samfundet anordnar diskussioner och föredrag om aktuella ekonomiska ämnen med framträdande personer i näringslivet, den offentliga förvaltningen och den ekonomiska forskningen som inbjudna föredragshållare. Samfundet utger tidskriften Ekonomiska Samfundets Tidskrift. Medlemmar i Ekonomiska Samfundet får tidskriften som medlemsförmån. Ansökan om medlemskap riktas till sekreteraren.

Styrelsemedlemmar 2012: Annika Sandström (ordf.), Tor Bergman, Edvard Johansson, Kim Lindström, Carl-Johan Rosenbröijer, Heidi Schauman, Björn Sundell, Eva Österbacka

Sekreterare: ekonomie magister Johan Wikström. Svenska handelshögskolan, PB 479, 00101 Helsingfors. Telefon: +358 40 511 6825. E-post: johan.wikstrom@ekonomiskasamfundet.fi

Skattmästare: diplom ekonom Markus Smeds. Telefon: +358 40 040 7679. E-post: Markus.smeds@ekonomiskasamfundet.fi.

Ekonomiska Samfundets hemsida: www.ekonomiskasamfundet.fi

EKONOMISKA SAMFUNDETS TIDSKRIFT (grundad 1913 och åter 1923)

Huvudredaktörer och ansvarig utgivare: ED, rektor Edvard Johansson (Högskolan på Åland)

Redaktörer: PD specialforskare Tom Björkroth (Konkurrens- och konsumentverket), lektor EM Henrik Palmén (Svenska handelshögskolan) och ED Tom Lahti (Svenska handelshögskolan).

Associerade redaktörer: docent Rita Asplund (Näringslivets forskningsinstitut, ETLA), professor em. H.C. Blomqvist (Svenska handelshögskolan), professor Markus Jäntti (Stockholms universitet), professor Martin Lindell (Svenska handelshögskolan), professor Anders Löflund (Svenska handelshögskolan), professor Gunnar Rosenqvist (Svenska handelshögskolan), professor Rune Stenbacka (Svenska handelshögskolan), professor Stefan Sundgren (Umeå universitet) och professor em. Lars-Erik Öller (Statistiska centralbyrån, Sverige).

Redaktionssekreterare: PM Eva Lindström (Svenska handelshögskolan).

Artikel- och andra bidrag sänds per e-post till huvudredaktören eller redaktionssekreteraren.

Redaktionens adress: Huvudredaktör Edvard Johansson, Högskolan på Åland, Neptunigatan 17, PB 1010, AX-22111 Mariehamn, Åland. E-post: maxedvard.johansson@me.com Redaktionssekreteraren PM Eva Lindström, Svenska handelshögskolan, PB 479, 00101 Helsingfors. E-post: redaktionssekreterare@ekonomiskasamfundet.fi

Prenumeration: Prenumerationspris 2012 (3 nummer): 30 euro. Prenumerationen kan göras genom alla tidningsombud och bokhandlar eller direkt genom redaktionssekreteraren. Prenumerationen gäller för ett kalenderår.

Lösnummer och äldre årgångar: Lösnummerpris: 12 Euro. Lösnummer och äldre årgångar erhålls av redaktionssekreteraren.

Adressändring: Anmälan om adressändring görs till samfundets sekreterare Johan Wikström, eller genom att skicka e-post till: adresser@ekonomiskasamfundet.fi.

Annonser: Kontakta redaktionssekreteraren. Bakpärm 500 Euro, 1/1 sida 330 Euro, 1/2 sida 250 Euro.

Ekonomiska Samfundets Tidskrift utkommer tre gånger om året.

THE JOURNAL OF THE ECONOMIC SOCIETY OF FINLAND (founded 1913 and again 1923)

Editor: PhD (econ.), Rector Edvard Johansson (Åland University of Applied Sciences)

Co-editors: Senior Research Officer Tom Björkroth (The Finnish Competition and Consumer Authority), Lecturer Henrik Palmén (Hanken School of Economics) and PhD Tom Lahti (Hanken School of Economics).

Associate Editors: Docent Rita Asplund (The Research Institute of the Finnish Economy, ETLA), Professor em. H.C. Blomqvist (Hanken School of Economics), Professor Markus Jäntti (Stockholm University), Professor Martin Lindell (Hanken School of Economics), Professor Anders Löflund (Hanken School of Economics), Professor Gunnar Rosenqvist (Hanken School of Economics), Professor Rune Stenbacka (Hanken School of Economics), Professor Stefan Sundgren (Umeå University) and Professor em. Lars-Erik Öller (Statistics Sweden).

Editorial Secretary: Eva Lindström (Hanken School of Economics)

Articles and other contributions should be sent in electronic format to the Editor Edvard Johansson, Åland University of Applied Sciences, e-mail: maxedvard.johansson@me.com or the Editorial Secretary Eva Lindström, Hanken School of Economics, e-mail: redaktionssekreterare@ekonomiskasamfundet.fi. Books for review should be sent to the Editorial Secretary Eva Lindström, Hanken School of Economics, PO Box 479, FIN-00101 Helsinki, Finland.

Subscription: Subscription Price 2013 (3 issues): 30 Euro. Orders may be sent to any subscription agent or bookseller or directly to the editorial secretary. Subscriptions are supplied on a calendar year basis.

Single Issues and Back Issues: Single issue price: 12 Euro. Single issues including back issues are available from the editorial secretary.

The Journal of the Economic Society of Finland is published three times a year.

THE JOURNAL OF THE ECONOMIC SOCIETY OF FINLAND

Ekonomiska Samfundets TIDSKRIFT

2013 : 2

LEDARE	Tom Lahti: Basel III: En utmaning för små tillväxtföretag	109
ARTIKLAR	Bengt Bengtsson: Redovisningsmått och börskurs	112
	Finn Olesen: Makroøkonomisk sti-afhængighed – hysteresis som case eksempel	126
	Osvaldo Salas: Har kvasimarknadsmodellen fungerat som den skall i äldreboende?	137
	Per Skedinger: Låglönekonkurrens och lönereglering i ett nordiskt perspektiv	149
ARTICLES IN BRIEF		159

SKRIBENTER I DETTA NUMMER

Bengt Bengtsson är ekonomie doktor i redovisning. (bengt.bengtsson[at]kau.se)

Tom Lahti är ekon.dr och överassistent i entreprenörskap och företagsledning vid Hanken i Helsingfors. Hans forskningsintressen är entreprenörskap, riskkapitalfinansiering och affärsänglar. (tom.lahti[at]hanken.fi)

Finn Olesen er professor i makrookonomi, Institut for Okonomi og Ledelse, Aalborg Universitet. Forskningsinteresser er isar centreret omkring post keynesiansk teori, Keynes studier, nyere teorihistorie og okonomisk metodologi. (finn[at]business.aau.dk)

Osvaldo Salas är docent i offentlig förvaltning och verksam vid Förvaltningshögskolan vid Göteborgs universitet. (osvaldo.salas[at]spa.gu.se)

Per Skedinger är docent i nationalekonomi vid Institutet för Näringslivsforskning (IFN) i Stockholm. Hans forskning har främst kretsat kring frågor rörande lönebildning, sysselsättning och arbetsmarknadspolitik. Han har varit medlem i ILO:s och EU-kommissionens gemensamma expertgrupp om minimilöner i EU. (per.skedinger[at]ifn.se)

Basel III: En utmaning för små tillväxtföretag

Tom Lahti

I den här ledaren reflekterar jag över hur den nya bankregleringsstandarden Basel III inverkar på småföretags finansieringsmöjligheter[1]. Planen är att den träder fullt i kraft år 2019 och ersätter den nuvarande regleringsstandarden som går under namnet Basel II. Basel III höjer bankernas solvens- och likviditetskrav, vilket syftar till att minska risktagandet inom banksektorn och motverka uppkomsten av bankkriser. Trots att införandet av Basel III svarar på marknadens behov av ökad säkerhet och stabilitet har det även oönskade effekter. De nya regleringarna kommer att göra det svårare för småföretag att erhålla finansiering. Bankernas krav för kärnprimärkapital i förhållande till de riskvägda tillgångarna höjs från 2 till 7 procent. För att försäkra en tillräcklig kapitaltäckning blir bankerna tvungna att begränsa sin utlåning.

Sixten Korkman framförde i sin presentation den 21 maj under det Ekonomiska Samfundets möte att det är de ökade likviditetskraven som utgör det främsta hotet för småföretag. För att förbättra bankers förmåga att upprätthålla en hög likviditet för att ta sig ur kriser införs krav som bland annat strävar efter att minska maturitetsglappet mellan illikvid utlåning och likvida kortfristiga insättningar ("maturity matching" problematiken). Nystartade tillväxtföretag behöver långfristiga lån för att bygga upp sin affärsverksamhet, vilket innebär att "maturiteten" i lånen oftast är mycket hög. De här lånen investeras omedelbart på marknaden, eftersom behovet av resurser är märkbart i de tidiga utvecklingsfaserna. Som en följd av de märkbara resursbehoven brukar företagen ha negativa kassaflöden under de första åren av sin livstid. Det här gör det svårt för dem att erhålla medel för att på kort sikt återbetala lånen och bidrar till att utlåning-

1 Se Westman (2011) "Reglering och övervakning av det finansiella systemet – en strid ström av initiativ i finanskrisens efterdyningar" i Ekonomiska Samfundets Tidskrift 2/2011 för en utmärkt översikt av de orsaker som bidragit till att man gjort beslutet att införa bankregleringsstandarden Basel III samt över de nya regleringarnas innebörd

en för banken är väldigt illikvid. Basel III pressar bankerna till att begränsa andelen långfristiga lån, vilket gör det svårare för de här företagen att erhålla den behövliga finansieringen. Likviditetsrisken reduceras då företag kan erbjuda garantier för lånet. Basel III för med sig ökade krav på garantier som gör det svårare för speciellt små kunskapsintensiva företag att erhålla finansiering. De här företagen har ofta inte tillgångar till ett värde som motsvarar lånets storlek. Införandet av Basel III förväntas även höja marginalerna för lån, vilket ökar företagens kostnader för kapitalet.

I och med Basel III blir småföretagen (speciellt de tillväxtdrivna) olönsamma kunder för bankerna. Problemet har uppmärksammats av Företagarna i Finland (FiF) som förutspår dystrare tider för småföretag[2]. Eftersom det finansiella kapitalet är en kritisk resurs för entreprenörskap så medför ett reducerat utbud av det sannolikt fler nedläggningar. Därtill minskar det individers benägenhet att starta eget.

I USA är problemet mindre än i Europa. Marknaden för riskkapital i USA är till volymen större än den europeiska, vilket bidrar till att företag inte i samma utsträckning är beroende av banklån[3]. Kapitalbehov i små tillväxtintensiva företag kan lättare täckas med finansiering från riskkapitalbolag och affärsänglar. Därtill försöker riskkapitalbolagen i Finland och övriga Europa, i högre mån än i USA, minska på risken i sina investeringsportföljer genom att göra investeringar med hög likviditet och låg osäkerhet. Det här leder till att riskkapitalbolagen har börjat föredra säkrare projekt som avkastar inom en kortare tidsram[4]. Det här faller till last för företag som i regel behöver kapitalet för en längre tidsperiod – det vill säga de företag som även drabbas av Basel III.

På lång sikt kan "gruppfinansiering" (crowdfunding) bli en betydande finansieringskälla för småföretag. Gruppfinansiering innebär att en entreprenör samlar genom en plattform (på internet) ihop små mängder kapital av ett stort antal av individer. Exempel på aktörer på marknaden är Kickstarter och GrowVC[5]. Även om verksamheten har kommit igång och gradvis ökar i omfattning både i Finland och internationellt, så kommer den ännu att vara småskalig vid tidpunkten då Basel III implementeras.

I Finland leder Basel III till att det statliga finansieringsbolaget Finnveras roll ökar. De företag som inte längre erhåller lån från banker kommer att vända sig till Finnvera för att erhålla det behövliga kapitalet. Staten blir tvungen att öka Finnveras finansiering. Att antalet aktörer som finansierar små tillväxtföretag minskar försämrar marknadens effektivitet. Ett alltför starkt statligt ingripande är inte önskvärt, eftersom den statliga finansieringen är beroende av skattemedel och därmed tvingas skattebetalarna att stå för de negativa konsekvenserna av det nya regelverket.

Eftersom småföretagen har en betydelsefull effekt för den ekonomiska tillväxten, sysselsättningen och den nationella konkurrenskraften, är det viktigt att det finns ett mångsidigt utbud av finansiering för dem. Det bör vid sidan om riskkapitalfinansiärer och statliga finansiärer finnas banker som är specialiserade på finansiering av småföretag.

2 http://www.taloussanomat.fi/rahoitus/2012/06/11/pankkisaately-uhkaa-pk-yritysten-rahoitusta/201230853/12
3 Standard & Poor (2011) "Why Basel III And Solvency II Will Hurt Corporate Borrowing In Europe More Than In The U.S."

4 En allt större del av kapitalet riktas till företagsledningens utköp och omorganisering av etablerade bolags verksamheter.
5 se t.ex. http://www.kickstarter.com/ och www.growvc.com

Den här typens banker saknas på den finska marknaden. Ett exempel på en bank som har specialiserat sig på små tillväxtdrivna företag är American Express Bank FSB i USA[6]. De här bankerna är bättre på att hantera risker i finansiering av småföretag samt mer kapabla att anpassa sin verksamhet till utmaningar som Basel III bidrar till för småföretagsfinansieringen.

Basel III kan medföra en ökad efterfrågan på leasingfinansiering. Ifall småföretag i en ökad utsträckning kommer att anskaffa resurser genom leasing minskar utgifterna som uppstår vid påbörjandet av affärsverksamheten. Istället för att finansiera ett köp på en gång kan man finansiera det i månatliga rater. Det minskar företags behov av långfristiga lån för att täcka resurskraven och konkurrera på sina målmarknader.

Det är viktigt att i Finland och internationellt jobba för att åtgärda de risker Basel III innebär för småföretagsfinansieringen. Beslutsfattarna är skyldiga att se till att tillväxtförutsättningarna för småföretag inte försämras på grund av Basel III.

6 http://www.entrepreneur.com/bestbanks och http://images.businessweek.com/ss/09/06/0602_best_small_biz_lenders/2.htm

De internationella redovisningsreglerna IAS 39, IAS 40 och IAS 41 skapar behov av nya metoder att analysera de företag som har att tillämpa dessa regelverk. Samtidigt som de nya regelverken bidrar till både förenklade och förbättrade analyser skapas också möjligheter till flexibilitet i redovisning som i sämsta fall kan leda fram till subjektiva bedömningar. Avsikten med den nu framlagda artikeln är trefaldigt. ***För det första*** *avses att undersöka värderelevansen i redovisningsmåttet "redovisat eget kapital" under en tidsepok då det ekonomiska läget i Sverige betecknades som "finanskris". Detta mått har redan tidigare bedömts (Bengtsson, 2008) för tiden från år 2005 och fram till våren år 2007, en epok då den ekonomiska situationen i Sverige bedömdes som god.* ***För det andra*** *skall frågan huruvida det finns bättre redovisningsmått än "redovisat eget kapital" ställas.* ***För det tredje*** *diskuteras hur en "bubbla" kan skapas och varför samt huruvida det finns en bubbla i de undersökta fastighetsbolagen. Redovisningen kan ju med de nya regelverken i sämsta fall visa sig vara ett dåligt underlag för investerare. Undersökningen bidrog i korthet till följande slutsats: Bubblan var en redovisningsbubbla som var kursdrivande och som därigenom drev aktiekursen uppåt. Finanskrisen blev möjligheten för företagen att förminska bubblan genom nedskrivningar av fastigheternas värde. Nedskrivningarna i resultaträkningarna drev aktiekursen i nedåtriktning. De som sålde aktier under finanskrisen betalade notan. Aktiemarknaden borde därför rimligen haft de faktiska kassaflödena som underlag för beslut och inte det förväntade framtida kassaflödet. De faktiska kassaflödena visade sig dock vara det minst värderelevanta måttet. Vad nyttan med att bedöma värderelevansen i redovisningsmått får därför bli en fråga för framtiden?*

Redovisningsmått och börskurs

Bengt Bengtsson

INLEDNING

En fråga som borde intressera investerare på aktiemarknaden är i vilken omfattning företagets redovisning är användbar för dessa investerares beslut. Forskare har visat stort intresse för denna fråga genom årens lopp. Det är också förhållandet mellan företagets redovisning och aktiemarknaden som är av intresse i den nu föreliggande artikeln. Det nya sättet att redovisa, från år 2005, har som

syfte att bidra till en rättvisande bild av företagens ekonomiska situation, men det kan också antas att den nya metoden att redovisa kan komma att bidra till en subjektiv redovisning. Den nya redovisningsmöjligheten kan således hävdas ha både "en framsida" och "en baksida". Hur det är med detta har undersökts i en doktorsavhandling avseende fastighetsbolag i Sverige före och efter det att IAS 40 började tillämpas den 1 januari 2005. Slutsatsen i doktorsavhandlingen just beträffande denna frågeställning (Bengtsson, 2008) är i korthet att:

> Balansräkningens redovisade egna kapital visar högre variation efter det att regeländringen började tillämpas. Det kan också konstateras att denna variation är avsevärt högre än variationen i aktiekursen. Detta är dock ett fenomen som gäller även före det att IAS 40 kommit i bruk. Korrelationen mellan aktiekurs och det redovisade egna kapitalets utveckling har förbättrats med IAS 40. På det stora hela visar undersökningen att de nya reglerna har förbättrat redovisningens värderelevans med avseende på det redovisade egna kapitalet genom införandet av regelverket IAS 40. Det kan inte heller genom studien påvisas att några negativa konsekvenser finns med detta regelverk. Emellertid är det viktigt att påvisa att studiens resultat endast gäller för den undersökta perioden och att framtida studier mycket väl kan bidra till andra slutsatser.

Värderelevansen för "redovisat eget kapital" förbättrades således genom det nya regelverket IAS 40 vad det gäller just den undersökta perioden, men vad kommer sedan?

PROBLEM

Problemet tar sin utgångspunkt i uppfattningar som funnits i USA redan vid 1900-talets begynnelse. Redovisning i USA har alltid haft sitt fokus på marknaden och därmed uppfattat redovisning som viktig information till i första hand de s.k. investerarna. I Sverige däremot, har redovisning fram till nutid haft sitt fokus på möjligheten att vara underlag att genomföra en rättvis beskattning av företagen. I nuläget har dock även redovisning i Sverige kommit att i vissa sammanhang präglas av internationella influenser. Konkret avser detta i första hand de börsnoterade företagens koncernredovisningar. Vad den nu 100-åriga diskussionen i första hand avser är sättet att värdera och redovisa ett företags tillgångar. Skall balans- och resultaträkningen bara utvisa historiska data eller skall den utvisa både historiska data och framtida förhoppningar? I Sverige är nu genom det internationella regelverket IAS 40, vad det avser fastighetsbolagens redovisning, denna kamp avgjord (anskaffningsutgift kontra verkligt värde). Redovisningen har genomgått ett paradigmskifte, balansräkningen och resultaträkningen har ett påtagligt inslag av budgettänkande. Vad redovisningen skall utvisa är det förväntade framtida kassaflödet. Det är detta fenomen som fått den populariserade benämningen "verkligt värde". Att detta borde förbättra redovisningens relevans för aktiemarknaden är från en teoretisk utgångspunkt ganska klar. Men hur ser det ut i praktiken? Detta går det egentligen inte att svara på just nu, svaret finns i framtiden. Däremot kan utforskas om redovisningen är en god beskrivning av företagets börskurs, dvs. om redovisningen är värderelevant. Tanken är då att markanden har företräde framför företaget när det gäller att bedöma dess värde. Den nu föreliggande studien har sitt primära fokus på att undersöka värderelevansen hos några skilda redovisningsmått utöver det redovisade egna kapitalet. Dock går studien också

något längre än så i ett försök att bedöma hur subjektiv eller objektiv företagets redovisning faktiskt är efter införandet av redovisningsregeln IAS 40. Denna regel ger otvivelaktigt en viss flexibilitet i värderingarna och därmed också i redovisningen av dessa. Kanske borde inte företaget över huvud taget lägga stor vikt vid värderingsfrågorna. Marknaden självt avgör värdet.

De tre frågeställningarna är:

> Är "redovisat eget kapital" en god beskrivning av aktiekursen även i ett längre perspektiv?
> Finns det bättre mått för beskrivning av företagets aktiekurs?
> Hur uppkommer en "bubbla" och vad är faran med en sådan?

NÅGRA TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Den teoretiska utgångspunkten är i stora drag densamma som i Bengtssons artiklar, *Redovisning till verkligt värde eller redovisning till anskaffningsutgift*, Ekonomiska Samfundets Tidskrift, nr 3, 2009, *Till sist är det bara pengar som räknas*, Ekonomiska Samfundets Tidskrift, nr 3, 2010 och *Från värden till pengar – en osäker resa*, Ekonomiska Samfundets Tidskrift, nr 1, 2012.

Utöver vad som redovisats i nämnda artiklar bör också sägas något om begreppet "värderelevans" eftersom den nu föreliggande studien i första hand avser mätning av korrelationen mellan företagsinterna variabler och den externa variabeln "börsvärde". Holthausen och Watts (2001) beskriver två underliggande teorier för värderelevansstudier, "direct valuation" och "inputs-to-equity-valuation". Den förra teorin har som syfte att bidra med mått på företagets värde eller att beskriva samband mellan förändringar i företagets redovisade värde och börsvärdet. Enligt denna teori antas företagets redovisade egna kapital vara en beskrivning av företagets marknadsvärde eller antas förändringar i redovisat eget kapital också bidra till motsvarande förändringar i företagets börsvärde. Den senare teorin (inputs-to-equity) ser redovisningens roll som ett instrument att förse investerare med beslutsunderlag vid aktieaffärer.

Holthausen och Watts nämner också redovisningsmetoder för fastigheter och hävdar att syftet med redovisningen där är att finna värden på fastigheterna som ligger så nära marknadsvärden som möjligt. Både "direct valuation" och "inputs-to-equity-valuation" teori, kopplat till utformning av regler, leder fram till att redovisat eget kapital skall ses som ett försök till beskrivning av företagets marknadsvärde. I detta sammanhang påpekar Holthausen och Watts att redovisning enligt detta synsätt egentligen borde rikta sig till företag som inte är börsnoterade, då de börsnoterade företagens värde bestäms genom börshandel.

Hung (2001) har undersökt den periodiserade redovisningens relevans för aktiemarknaden i ett internationellt perspektiv. Studiens slutsats är att värderelevansen är lägre i länder där redovisningen inte har starkt fokus på aktieägarintresset än i länder med en mera öppen redovisning med starkare fokus på aktieägarna. Studien mäter sambandet mellan redovisningsinformation och aktiepriser där materialet har delats in i två grupper för jämförelse med utgångspunkt i redovisningsinformationens innehåll. Hung påpekar att underökningen inte har som syfte att avgöra om redovisningsinformationen faktiskt används som underlag för aktiemarknadens beslut. Att det skulle föreligga ett sådant orsakssamband mellan variablerna "redovisningsinformation" och "priser på aktier" är dock ett

antagande, som Hung har som utgångspunkt.

Hassel m.fl. (2001) har påvisat att svenska börsbolags redovisade egna kapital och vinst är relevant information för investerares prissättning på aktier genom att undersöka relationen mellan denna redovisningsinformation och börskursutvecklingen. Därutöver har denne, genom att dela upp undersökningsmaterialet efter graden av miljöinformation, också visat att samvariationen mellan variablerna är sämre i den grupp som redovisar omfattande miljöinformation. Även detta är en indikation på att redovisningsinformation och aktiekurser på något sätt är relaterade till varandra, positivt eller negativt.

DeFond, Hung och Trezevant (2004) har i en artikel diskuterat skyddet för aktieägarna relaterat till hur informativ redovisningen är. Forskarna har i en sekundärstudie avseende 50000 årsredovisningar från 26 länder funnit att årsredovisningarna är mera informativa i länder där lagstiftningen håller en hög standard. Dessa har också kommit fram till att rapporteringen är mer informativ i länder med starka investerarinstitutioner.

Forskning med inriktning på verkligt värde gällande förvaltningsfastigheter är mindre lätt att referera till. England är dock ett exempel, där förvaltningsfastigheter redovisats till verkliga värden i balansräkningen långt före tillkomsten av IAS 40. Denna regel har inte, som i många andra fall, varit frivillig utan tvingande. Dietrich m.fl. (2001) har genomfört en undersökning av värderelevansen i att redovisa förvaltningsfastigheter till verkligt värde. Undersökningen avser åren 1988–1996. Frågan gällde bl.a. huruvida relevansen i redovisningen förbättras med redovisning till verkligt värde jämfört med redovisning med utgångspunkt i fastigheternas anskaffningsutgifter. Forskarna har funnit att redovisning till verkligt värde bättre avspeglar faktiska försäljningspriser. Värderingarna har gjorts med "försiktighet", då genomförda försäljningar gjordes till något högre priser än vad värderingarna utvisat. Dessa låg i genomsnitt 6 procent under faktiska försäljningspriser. Genom bättre överensstämmelse mellan redovisat eget kapital och börskurs anses värderelevansen ha förbättrats. Denna studie tar inte upp frågan om hur starka sambanden är vad det gäller förändringar över tid.

Barth och Clinch (1996) har påvisat bättre samband mellan redovisning av anläggningstillgångar till verkliga värden och företagens börskurs jämfört med redovisning som tar sin utgångspunkt i den historiska anskaffningsutgiften.

Acre och Mora (2002) har jämfört olika länder med skilda regelverk i Europa och funnit att värderelevansen för ett visst redovisningsmått är olika. Undersökningsvariablerna har varit företagets omsättning/ företagets börsvärde och företagets redovisade egna kapital/ företagets börsvärde. Med hjälp av korrelationsanalys dras slutsatsen att i vissa länder är omsättningen ett bättre värderelevansmått, medan redovisat eget kapital är det bättre måttet i vissa andra länder. Det empiriska materialet gäller åren 1990–1998.

Till sist, i denna genomgång av värderelevansstudier, bör också nämnas att Easton och Harris (1991)visat att mätningar av samband mellan aktiekurser och såväl nivån på vinsten som förändringen i denna ger värdefulla bidra till forskningen om värderelevans.

Till sist bör också sägas att värderelevans handlar om att undersöka olika redovisningsmåtts korrelation med priset på ett företags aktier (börsvärde). Kvoten

mellan börsvärdet och redovisningsmåttet är således inte den primära undersökningsfrågan. Att börsvärdet exempelvis ofta överstiger företagets redovisade egna kapital kan ha flera förklaringar. En sådan förklaring är stela redovisningsregler, dvs. att redovisningsreglerna inrymmer restriktioner som gör det omöjligt för företaget att genom redovisningens resultaträkning och balansräkning beskriva företagets verkliga värde.

METOD

De redovisningsmått som kommer att undersökas i den nu föreliggande studien är förutom det redovisade egna kapitalet också företagets resultat och dess kassaflöde i den löpande verksamheten. Detta görs i förhoppning om att finna samband mellan börskursens utveckling och något av dessa redovisningsmått. Det är således inte de absoluta talen som är av intresse för studien utan istället förändringen av talen över tid. Metoden är således att mäta upp korrelationen mellan variabeln "börskurs" och de tre redovisningsmåtten, ett mått per gång.

Problemet med "bubblan" är till en början egentligen av ett annat slag och avser inte att analysera förhållandet mellan börskurs och redovisningsmått utan istället att analysera förhållandet mellan de företagsinterna måtten "redovisat resultat" och "kassaflödet i den löpande verksamheten". För att en sådan analys skall vara meningsfull måste de årliga resultaten ackumuleras och så också de årliga kassflödena. Orsaken är att till sist kommer med nödvändighet vinst att vara det samma som de pengar som blir över. Stora skillnader, på längre sikt, mellan ackumulerade resultat och ackumulerat kassaflöde kan av detta skäl kunna antyda subjektiv redovisning. Här föreligger en risk för en "bubbla" och indirekt kommer denna också att påverka det redovisade egna kapitalet. Dock vore det fel att utgå från att marknaden är oförmögen att bedöma ett företags värde av det skälet att kvoten mellan börsvärde och redovisat eget kapital är hög. Detta kan ha flera orsaker som faktiskt ligger utanför de möjligheter som de nya redovisningsreglerna för fastighetsbolag har. Om däremot de ackumulerade resultaten är stora i förhållande till kassaflödet kan detta vara en indikation på företagets oförmåga eller ointresse av att visa hur det faktiskt är. Det är intressant att kunna analysera sådana förhållanden med hjälp av redovisningens siffror och med kvantitativa metoder. Det finns således inget behov av att fråga "de skyldiga" om detta. Detta är studiens objektiva aspekt.

Den nu föreliggande studien avser svenska börsnoterade fastighetsbolags koncernredovisningar, dock med den restriktionen att företagets tillgångsmassa i huvudsak skall bestå av s.k. förvaltningsfastigheter. På så sätt avser inte undersökningen i denna del, vad läsaren till en början kan tro, primärt fastighetsbolag utan i stället fenomenet "verkligt värde i resultat- och balansräkningen". Fastighetsbolagen är endast ett hjälpmedel att undersöka detta fenomen. Hjälpmedelet är samtliga de fastighetsbolagskoncerner som bedrivet verksamhet under alla kvartal under tiden januari 2005 – juni 2012, dvs. 30 kvartal eller 7 och ett halvt år. Studien bör kunna betraktas som en studie av en hel population.

Då studien avser att jämföra variabler och förhållandet mellan variabler och då det dessutom kommer att bedömas om variablerna beter sig lika eller olika under olika ekonomiska förutsättningar, kommer statistiska analyser att ligga till grund för bedömning huruvida konstaterade skillnader är

signifikanta. Dessa finns av utrymmesskäl dock inte i detalj redovisade i artikeln.

Börkursen har mätts upp över 30 kvartal enligt tre olika alternativ. Det första alternativet innebär att börskursens värde motsvarar medelvärdet av alla dagens slutkurser över en tidsrymd omfattande dagen för kvartalsrapportens offentliggörande fram till dagen före offentliggörandet av nästkommande kvartalsrapport. Detta alternativ benämns "Mätmetod 1" och tidsomfånget anges under rubriken "Analysperiod". Denna analysperiod är olika för de undersökta företagen och kräver därför sitt eget intervall.

"Mätmetod 2" har sitt eget syfte. Här mäts medelvärdet upp av 10 dagars slutkurser direkt före kvartalsbokslutsdagarna, dvs. 31 mars, 30 juni, 30 september och 31 december. Syftet med en sådan mätning är att undersöka om företagen möjligen kan antas påverkas av marknadens egna bedömningar när de gör sina bokslut.

Tanken med "Mätmetod 3" är att effekterna av redovisningsinformationen klingar av med tiden och att kanske helt annan information kan komma i fokus för investerarnas intresse. Av detta skäl avser denna mätning endast medelvärdet av 10 dagars slutkurser direkt efter rapportdagarna. Denna metod bör också ses som ett alternativ till metod nr 1 och som en kontroll av tillförlitligheten i denna.

Sammanfattningsvis kan sägas att de tre sätten att beräkna företagens börskurs innebär att var för sig analyseras hur de relaterar till de interna variablerna "redovisat eget kapital", "resultat" och "kassaflödet i den löpande verksamheten" (den kontantberäknade resultaträkningen). Det är förändringarna över tid som är av intresse och inte de absoluta siffrorna.

EMPIRI

Det empiriska materialet utgörs av tio koncernredovisningar över 30 kvartal under perioden 1 januari 2005 till 30 juni 2012. Populationen är fastighetsbolag vars huvudsakliga tillgångsmassa är s.k. förvaltningsfastigheter. Samtliga dessa koncerner lyder under det internationella redovisningsregelverket IAS 40, som ger bolagen möjlighet att tillämpa s.k. "verkligt värde" i sin redovisning. Moderbolagen i de undersökta koncernerna är Castellum AB, Wallenstam AB, Hufvudstaden AB, Kungsleden AB, Atrium Ljungberg AB, Fabege AB, Wihlborgs AB, Heba Fastigheter AB, Fast Partner AB och Klövern AB. De tio koncernerna torde utgöra hela det segment av fastighetsbolag som kan påstås utgöra en population med avseende på undersökningsproblemet. Någon eller några koncerner har dock inte tagits med i undersökningen av det skälet att de inte bedrivit verksamhet under hela den period som undersökningen avser. De har således inte varit undersökningsbara. De undersökta bolagens samlade börsvärde har under undersökningsperioden uppgått som högst till något mindre än 100 miljarder kronor. Detta värde uppmättes vid utgången av år 2006. Vid undersökningsperiodens utgång hade börsvärdet sjunkit till ca 84 miljarder kronor. Det lägsta börsvärdet uppmättes vid utgången av år 2008, under den s.k. finanskrisen, och uppgick då till ca 50 miljarder kronor. Det empiriska materialet kommer i det följande att demonstreras genom tre olika diagram, ett för vardera av variablerna "redovisat eget kapital", "resultat" och "cah flow". Diagrammen ger en översiktlig uppfattning om utvecklingen av börsvärde i förhållande till de tre variablerna. Det finns självfallet ett antal händelser som inte kan uppfattas av ögat här och den detaljerade analysen överlämnas till nästkommande avsnitt.

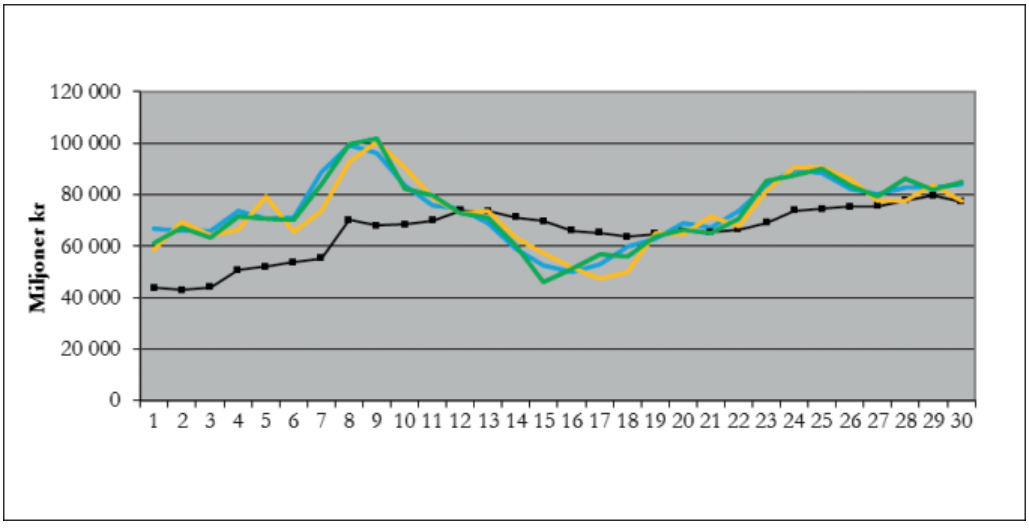

Diagram 1. Det totala börsvärdet för alla undersökta koncerner och totalt redovisat eget kapital för alla koncerner (den punktmarkerade kurvan)

Diagram 1 beskriver det redovisade egna kapitalets utveckling (den punktmarkerade kurvan) medan de andra tre kurvorna är en beskrivning av börskursen utveckling enligt tre olika mätmetoder. Det framgår klart att mätmetoderna på det hela taget inte skiljer kurvorna åt nämnvärt. Vad som klart också kan avläsas är att överensstämmelsen mellan börskurs och redovisat eget kapital är ganska god, men att kursreaktionerna är något starkare än förändringarna i redovisat eget kapital. I allt väsentligt synes också variablerna utvecklas i samma riktning, vilket ju också är kännetecknet på god korrelation.

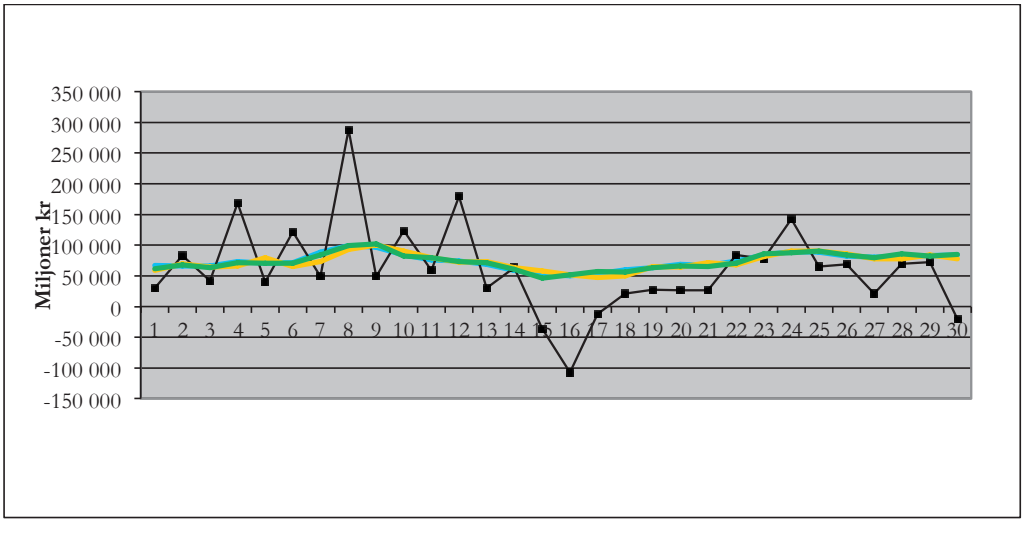

Diagram 2. Det totala börsvärdet för alla undersökta koncerner och totalt redovisat resultat för alla koncerner (den punktmarkerade kurvan)

Diagram 2 beskriver variabeln ”resultat”. Här går det nog att uppfatta att korrelationen är lägre än vad den är för variabeln ”eget kapital”. Resultat och börsvärde går ibland i olika riktning, vilket är ett uttryck för låg korrelation. Detta förhållande torde kunna förklaras med utgångspunkt i hur marknadens förväntningar ser ut. Ibland kan t.ex. information om ett bra resultat bidra till sjunkande aktiepris och börskurs. Detta indikerar att marknaden hade förväntat sig ett ännu bättre resultat. Om man däremot förväntat sig att resultatet kommer att bli mycket dålig och det bara blir dålig eller sämre än föregående periods resultat, kan aktiekursen/börsvärdet ändå stiga. Om börsvärdet är en dålig beskrivning av bolagens resultat innebär detta således inte med nödvändighet att marknaden inte tar intryck av redovisningen. Det kan faktiskt vara tvärtom. Allt beror på hur förväntningsläget ser ut. Att redovisat eget kapital i detta läge blir en bättre beskrivning av börsvärdet är därför naturligt då förväntningarna över tid kommer att ”ackumuleras” in i kurvan och att ett kvartalsresultat bara i ringa omfattning påverkar det egna kapitalet då detta oftast är 30–50 gånger större än ett årsresultat. Förväntningar som avviker från lämnad information kan således komma att minska samvariationen mellan variablerna ”resultat” och ”börsvärde” trots att det kan finnas ett orsakssamband mellan variablerna och i detta sammanhang blir det då tveksamt om värderelevansbegreppet är ett relevant begrepp.

Diagram 3 beskriver utvecklingen av cash flow i den löpande verksamheten. Här går det med ögat att konstatera en mycket låg korrelation. Kanske är det så att marknaden inte alls uppfattat denna variabel som värdefull för beslutsfattande eller skulle samma resonemang föras som i det föregående. Då det enligt artikelförfattaren ändå till sist bara är pengar som räknas borde kanske marknaden mera intressera sig för denna va-

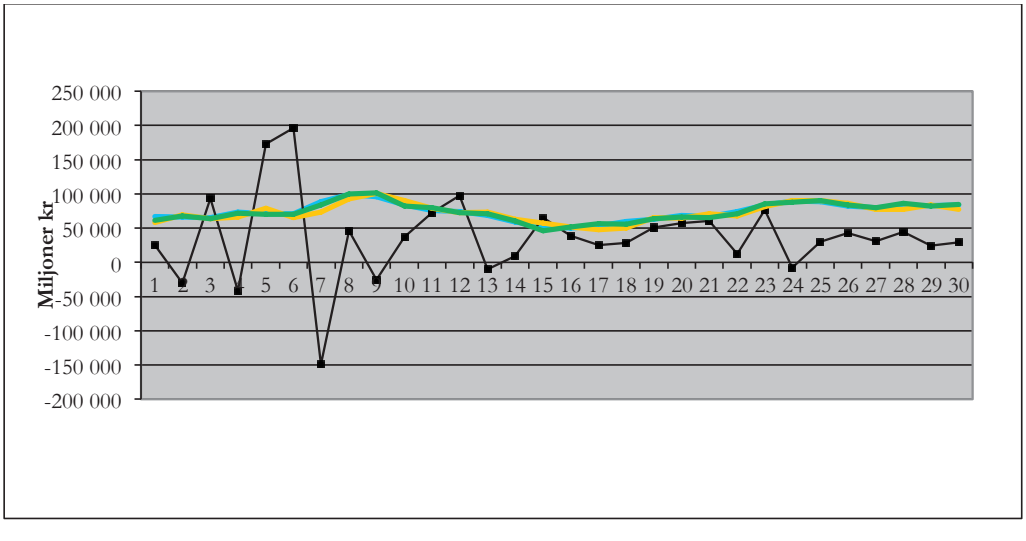

Diagram 3. Det totala börsvärdet för alla undersökta koncerner och totalt cash flow för alla koncerner (den punktmarkerade kurvan)

riabel, som ju är ett historiskt kassaflöde och som sådant kan betraktas som tillförlitligt och objektivt.

ANALYS

Analysen torde kunna göras omfattande med utgångspunkt i alla de data som insamlats gällande de tio koncernerna för 30 kvartal under perioden 1 januari 2005 – 30 juni 2012 och därutöver data från börsen fram till 10 oktober 2012. Dessa data finns samlade i ca 50 bilagor, som grunddata med beräkningar, diagram och tabeller. Endast ett mindre antal av dessa finns presenterade i den nu redovisade artikeln. Ett sätt att minimera studiens omfång har varit att utesluta analys på bolagsnivå. Endast ackumulerade värden redovisas därför och fokus är självfallet på de tre redovisningsmåtten ”redovisat eget kapital”, ”resultat” och ”cash flow” samt också på tidsindelningen i 050101–070630, 070701–091231 och 100101–120630. Dessa tidsperioder kan ungefärligt definieras som högkonjunktur, lågkonjunktur och återhämtning. Mätmetoderna kunde vara av underordnad betydelse om inte kombinationen ”lågkonjunktur” och ”mätmetod 2” visat en signifikant avvikelse från övriga mönster.

Tabell 1. Periodindelat medelvärde för de tre variablerna

Tidsperiod	Eget kapital	Resultat	Cash flow	Medelvärde
050101–070630	0,83	0,36	0,19	0,46
070701–091231	0,40	0,53	0,08	0,34
100101–120630	0,50	0,27	0,02	0,26
Medelvärde	0,58	0,39	0,10	0,35

Tabell 1 påvisar ett starkt avvikande värde i kombinationen 050101–070630 / Eget kapital. Korrelationen mellan börsvärde och redovisat eget kapital var således avsevärt högre här än vad andra kombinationer påvisar. **Redovisat eget kapital är således den bästa beskrivningen av företagets börskurs, men med det förbehållet att detta endast varit giltigt under högkonjunkturintervallet. Under lågkonjunkturen visar den sig vara den sämsta beskrivningen av företagets börsvärde.** Korrelationen är endast 40 procent. Under återhämtningsperioden är den en ”mellanbra” beskrivning med 50 procents korrelation. Som framgår av tabellen, är faktiskt resultatet en bättre beskrivning av börsvärdet i lågkonjunktur även om korrelationen är svag, endast 53 procent. **Tabellen visar också entydigt att ”cash flow” inte i något läge är en bra beskrivning av bolagens börsvärde.**

Tabell 2. Medelvärde för de tre variablerna efter mätmetod

Mätmetod	Eget kapital	Resultat	Cash flow	Medelvärde
Mätmetod 1	0,53	0,41	0,10	0,35
Mätmetod 2	0,59	0,35	0,13	0,36
Mätmetod 3	0,59	0,39	0,07	0,35
Medelvärde	0,57	0,39	0,10	0,35

Tabell 2 påvisar att det inte har någon avgörande betydelse hur börsvärdet mäts med avseende på intervaller och/eller tidpunkter. Ändå bör påpekas att mätmetod 2 och mätmetod 3 utvisar högre korrelation för eget kapital än i övrigt. För mätmetod 2 visar sig detta vara särskilt intressant vad det avser tidsintervallet 070101–091231 som i underökningen betecknas som ”lågkonjunktur”. Det bör också påpekas att denna tidsperiod inte i sin helhet kunde betraktas som lågkonjunktur, men att undersökningsmaterialet av nödvändighet delats upp i tre lika stora delar. Nödvändigheten finns i det faktum att det inte är lämpligt att ta fram korrelationsvärden för tidsperioder som innehåller olika antal observationer. Ett sådant förfarande kan leda fram till icke jämförbara värden. Det är dock högst troligt att om det varit möjligt att påbörja perioden 070101–091231 ett halvt år senare, så hade resultatet givit ännu bättre utslag för hypotesen att den goda beskrivningen av företagets börsvärde inte gäller vid lågkonjunktur.

Tabell 4. Hög korrelation vid mätning under 10 dagar före bokslut under ”lågkonjunktur”. Mätningen avser variabeln ”redovisat eget kapital”

Variabel: Redovisat eget kapital

070701–091231				
Bolag	Mätmetod 1	Mätmetod 2	Mätmetod 3	Medelvärde
Castellum	0,65	0,53	0,89	0,69
Wallenstam	0,67	0,56	0,71	0,65
Hufvudstaden	0,20	0,57	0,39	0,39
Kungsleden	0,66	0,87	0,75	0,76
Ljungberg	–0,17	0,14	0,16	0,04
Fabege	0,86	0,84	0,69	0,80
Wihlborgs	–0,05	0,22	0,05	0,07
Heba	0,13	–0,07	0,20	0,09
FastPartner	–0,12	0,44	0,06	0,13
Klovern	0,25	0,68	0,34	0,42
Medelvärde	0,31	0,48	0,42	0,40

Tabell 4 påvisar att medelvärdet för variabeln "redovisat eget kapital" i förhållande till bolagens börsvärde är högst enligt mätmetod 2. Mätmetod 2 innebär att variablerna jämförs med medelvärdet av alla börskurser under 10 dagar före bolagens bokslut och inte för tiden efter det att informationen om detta bokslut kommit till marknaden så som vid mätmetod 1 och mätmetod 3. Samtidigt visas att mätmetod 1 ger ett mycket svagt utslag just i den period som betraktas som lågkonjunktur. Här kan med stöd av detta resultat möjligen framläggas en hypotes att bolagen har tagit intryck av marknadens uppfattning om företagets värde.

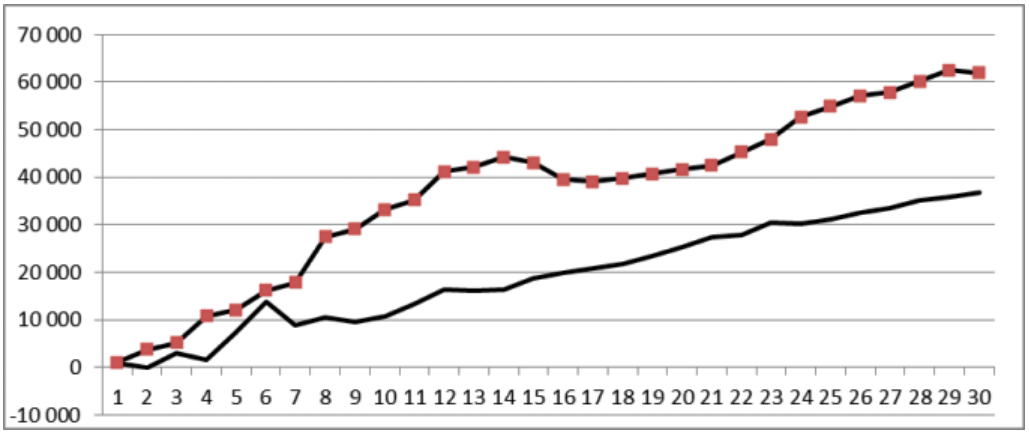

Diagram 4. Den eventuella bubblan. Den övre kurvan avser "ackumulerat redovisat resultat" och den undre kurvan avser "ackumulerat kassaflöde i den löpande verksamheten" (miljoner kronor) summerat för alla de 10 koncernerna

Diagram 4 utvisar förhållandet mellan ackumulerat redovisat resultat och ackumulerat kassaflöde i den löpande sektorn. Här redovisas således två företagsinterna variabler för vilkas utveckling företagsledningen själva får ta sitt ansvar, dvs. att man själva är orsaken till en eventuell bubbla. Till en början växer skillnaden mellan variablerna för att en bit in i mitten perioden åter sjunka. I lågkonjunkturen har således företagen redovisat förluster, något som man inte behövt göra om det kontanta kassaflödet hade bedömts vara resultat. Kassaflödet är nämligen konstant över lågkonjunkturen. De redovisade förlusterna skulle därmed kunna betraktas som en välbehövlig justering av en allt för optimistiskt beräknad resultaträkning, m.a.o. lågkonjunkturen kan tjäna som försvarbart argument för att redovisa förluster. Under återhämtningsperioden ökar återigen skillnaden mellan variablerna. Kanske borde "verkligt värde" benämnas "beräknat verkligt värde". Det är ju faktiskt så att till sist är det verkliga värdet inget annat än de pengar som företaget skapar över resultaträkningen, dvs. ackumulerat kassaflöde i den löpande verksamheten.

Till sist skall sägas att hög eller låg korrelation inte behöver bero på informationsvärdet i variablerna utan har andra orsaker. Så kan t.ex. påstås att det redovisade egna kapitalet faktiskt är det som ägaren (marknaden) har att fordra vilket inte de två andra variablerna står för. Därutöver kan hävdas att resultatbegreppet har marknadsförts i läroböcker och på kurser som det ensamt rådande och korrekta sättet att beskriva ett företags resultat. Numera, när den periodiserade redovisningen också blivit anticiperad, är det oförsiktigt att inte lägga större vikt vid det historiska kassaflödet. Detta flöde anses idag ofta helt oviktigt för beslutsfattande till förmån för det framtida kassaflödet. Kanske är det detta som beskrivs genom diagram nr 3?

SLUTSATS

Utan tvivel kan konstateras att variabeln "redovisat eget kapital" är den bästa beskrivningen av koncernernas utveckling av dess börskurs. Korrelationen mellan variablerna är dock låga för samtliga variabler, 58 procent för "redovisat eget kapital", 39 procent för "resultat" och endast 10 procent för "cash flow. Sättet att mäta börskursen har ingen särskild betydelse för slutsatsen. Variationen för "eget kapital" är mellan 53 och 59 procent, för resultat mellan 35 och 41 procent och för "cash flow" mellan 7 och 13 procent. Däremot är tidsperioden för mätningarna av stor betydelse för variabeln "eget kapital", som varierar mellan 40 och 83 procent. Det höga värdet 83 procent uppmättes under perioden 1 januari år 2005 och 1 juli år 2007 för "redovisat eget kapital". Detta resultat är i god överensstämmelse med en tidigare gjord undersökning för denna tidsperiod (Bengtsson, 2008). Perioden kan i ekonomiskt avseende betecknas som högkonjunktur, medan perioden därefter på det hela taget kan betraktas som lågkonjunktur. Det är denna period som har det låga korrelationsvärdet 40 procent. Av detta är det rimligt att dra slutsatsen att "redovisat eget kapital" egentligen endast utgör en god beskrivning av företagets börsvärde i tider av högkonjunktur. Av tabell 4 framgår att det högsta medelvärdet för variabeln "redovisat eget kapital" uppkommer genom mätmetod 2 (48 procent)samtidigt som medelvärdet för denna variabel endast uppgår till 31 procent vid lågkonjunktur.. Av mätmetod 2 kunde utläsas medelvärdet av börsvärdet för 10 dagar före bokslut. Det är därmed inte uteslutet att kunna göra antagandet att koncernerna har påverkats av marknaden vid upprättandet av bokslut.

Undersökningsmaterialet innehåller också "Alla bolag". Här har resultaten viktats efter bolagens storlek. Ett större bolags värden får då större inflytande över undersökningsresultatet. En analys med utgångspunkt i dessa värden försvagar inte slutsatserna.

Så till sist är det frågan om den s.k. bubblan som beskrivs i diagram 4. Diagrammet utvisar i stora delar över tid ett ökande gap mellan ackumulerat redovisat resultat och ackumulerat kassaflöde i den löpande verksamheten. Efter utgången av de 7,5 undersökta åren är skillnaden ca 24 miljarder till förmån för resultatet. Kvoten mellan variablerna uppgår därmed till ca 1,6. Om detta är ett högt värde eller inte går inte att svara på. Däremot kan konstateras att med redovisningsregeln IAS 40, kan resultatkurvan i hög grad betraktas som ett budgeterat kassaflöde. Om allt "står rätt till" bör således kurvorna med tiden att närma sig varandra, dvs. kvoten bör närma sig värdet 1. Ju större skillnaden är ju större är anledningen att misstänka subjektivitet i redovisningen. Si-

tuationen mellan de två kurvorna är som förhållandet mellan budget och utfall (kanske skulle detta kunna betecknas som "återkopplingsrelevans", ett uttryck som ibland används i litteraturen utan förklaring).

Som framgår av den nu föreliggande undersökningen är utvecklingen av "cash flow" ingen bra beskrivning av koncernernas börskursutveckling. Det måste då i sammanhanget konstateras att om en bubbla byggs upp genom en subjektiv resultatredovisning, så kommer denna också att bygga upp det redovisade egna kapitalet. Om det vidare skulle vara så att den höga korrelationen mellan börsvärdet och det redovisade egna kapitalet beror på att marknaden tar intryck av redovisningen, då beror börsvärdets utveckling på subjektiv redovisning. Hur det är med de i denna studie undersökta fallen får framtiden utvisa. Ju högre kvoten resultat/kassaflöde just nu är ju mer pengar måste flyta in i framtiden och redovisning till verkligt värde bidrar till ökade förväntningar på framtida kassaflöden i de svenska fastighetsbolagen.

REFERENSLITTERATUR

Arce, M. and A. Mora: "Empirical evidence of the effect of European accounting differences on the stock market valuation of earnings and book value." *The European Accounting Review, 11:3*, (2002): 573–599.

Barth, M. E., W. H. Beaver and W. R. Landsman: "The relevance of value relevance literature for financial accounting standard setting: another view." *Journal of Accounting and Economics 31*, (2001): 77–104.

Barth, M. and G. Clinch: "International Accounting Differences and their Relation to Share Prices: Evidence from U.K., Australian and Canadian firms." *Contemporary Accounting Research 13*, Spring (1996): 135–170.

Beaver, W. H. and J.S. Demski: "The nature of income measurement." *The Accounting Review*, (1979).

Bengtsson, Bengt: Redovisning till verkligt värde eller redovisning till anskaffningsutgift, *Ekonomiska Samfundets Tidskrift*, nr 3, 2009.

Bengtsson, Bengt: Till sist är det bara pengar som räknas, *Ekonomiska Samfundets Tidskrift*, nr 3, 2010.

Bengtsson, Bengt: Från värden till pengar – en osäker resa, *Ekonomiska Samfundets Tidskrift*, nr 1, 2012.

Benston, G.J.: "Published Corporate Accounting Data and Stock Prices." *Empirical Research in Accounting*, (1967).

Copeland, Koller and Murrin.: Valuation: Measuring and Managing the Value of Companies. McKinsey & Company, Inc. Wiley, 1996.

Copeland, Koller and Murrin: Valuation: Measuring and Managing the Value of Companies. McKinsey & Company, Inc. Wiley, 1996.

DeFond, M., M. Hung, and R. Trezevant: Investor protection and the information content of annual earnings announcements: International evidence. Working paper, University of Southern, 2004.

Dietrich, J. R. M.S. Harris and K.A. Muller: "The reliability of investment property fair value estimates." *Journal of Accounting and Economics 30*, (2001): 125–158.

Easton, P., T. Harris, T and J.A. Ohlson: Aggregate Accounting Earnings can Explain Most of Security Returns: The Case of Long Return Intervals. Columbia University, 1991.

Easton, P. and T. Harris: "Earnings as an Explanatory Variable for Returns." *Yournal of Accounting Research*, 1991.

Forsgårdh, L-E. och K. Hertzen: Information Förväntningar och Aktiekurser – En studie av den svenska aktiemarknaden. Stockholm: EFI, Handelshögskolan, 1975.

Hassel, L., H. Nilsson och S. Nyquist: The Relevance of Environmental Performance for the Market Value of Firms. Paper presented at the 24th Annual Congress of the European Accounting Association in Athens 18–20 April 2001.

Hicks, J. R.: Income, Value and Capital. Oxford: Clarendon Press, 2 nd edition, 1946.

Hicks, J. R.: Income**. I Parker, R H, Harcourt, G C & Whittington G:** Readings in the Concept and Measurement of Income, Philip Allan, Antony Rowe Ltd, 1969, Reprinted from Value and Capital, University of Chicago Press, 2nd edition, 1946.

Holthausen, R.W. and R.L. Watts: "The relevance of value-relevance literature for financial accounting standard setting." *Journal of Accounting and Economics 31* (2001): 3–75.

Hung, M: "Accounting standards and value relevance of financial statements: An international analysis." *Journal of Accounting and Economics 30*, (2001): 401–420.

Kothari, S.P.: "Capital market research in accounting." *Journal of Accounting and Economics 31*, (2001): 105–231.

Landelius, A. och J. Treffner: Fokusera på aktieägarvärdet. Falun: Ekerlids Förlag, 1998.

Parker, R.H., G.C. Harcourt and G. Whittington: Readings in the Concept and Measurement of Income. Philip Allan, Antony Rowe Ltd, 1969.

Runsten, M.: Företagets ekonomiska värdeskapande enligt redovisningen respektive aktiemarknaden. I Samuelsson och Östman, Redovisningens Roller, Stockholm: Ekonomiska Forskningsinstitutet, Handelshögskolan i Stockholm, 1993.

Runsten, M.: The Association between accounting information and stock prices. Model development and empirical tests based on Swedish data. Stockholm: School of Economics EFI, Stockholm, 1998.

Whittington, G.: Readings in the Concept and Measurement of Income, Philip Allan, Antony Rowe Ltd, 1969, Reprinted from Accounting Review, XXXVI, (1961).

I modsætning til den moderne makroøkonomiske mainstream ser de fleste post keynesianere det makroøkonomiske system som et ikke-repetitivt fungerende system. I deres optik er det makroøkonomiske system et åbent, socialt og et foranderligt system. Og et sådant system er kendetegnet ved en betydelig grad af sti-afhængighed, der bestemmer systemets fremadrettede udviklings muligheder. En sådan form for sti-afhængighed kan naturligvis have mange konkrete udformninger. En vigtig en af disse er de såkaldte hysteresis fænomener, hvilket belyses nærmere i artiklen.

Makroøkonomisk sti-afhængighed – hysteresis som case eksempel

Finn Olesen

JEL classification: E12 & J64.

INDLEDNING

Med inspiration fra den post keynesianske tænkning kan der argumenteres for det synspunkt, at det makroøkonomiske system skal betragtes som et åbent, foranderligt og et socialt betinget system. I den post keynesianske optik er den væsentligste årsag hertil eksistensen af en fundamental eller en ontologisk form for usikkerhed; jf. eksempelvis Dequech (2003). Ifølge ham bevirker eksistensen af en sådan form for usikkerhed, at: "some relevant information *cannot be known, not even in principle*, at the time of making many important decisions … Fundamental uncertainty implies that an objectively defined optimal solution does not exist *ex ante*"; op. cit. pp. 520 & 524. Også af denne årsag er det makroøkonomiske system et komplekst system, som ofte udvikler sig på uforudsigelig vis[1].

Og i den måde, som det makroøkonomiske system i historisk kalendertid udvikler sig på, er der ofte betydelige elementer af sti-afhængighed indbygget i udviklingsforløbet. Dermed er de forskellige elementer af sti-afhængighed tidsmæssigt set også ofte kontekstuelt forankret. Som det makroøkonomiske system udvikler og forandrer sig over

Jeg skal takke Jørgen Stamhus, Institut for Økonomi & Ledelse, Aalborg Universitet og EST's redaktør for kommentarer til en tidligere version af nærværende artikel.

1 Også nogle ikke post keynesiansk inspirerede økonomer anerkender naturligvis denne kendsgerning. Som eksempelvis Juselius (2011:429) beskriver det: "The strong prevalence of non-stationarity in economic time series is, in itself, evidence of the fact that we do not know in which direction the future is moving".

tid, vil også disse afhængighedsmønstre selv kunne forandre sig. Det vil med andre ord sige, at *history matters*, når det makroøkonomiske system og dets foranderlighed over tid skal fastlægges. En sådan opfattelse er eksempelvis også kendetegnende for megen evolutionær tænkning, jf. eksempelvis Dopfer (2005:16), der herom skriver:

"Looked at through evolutionary lenses, we see a world of continuous change and creative advance that incessantly unfolds into new forms. This process is inherently *historical*. Evolutionary theory is principally a *historical theory* … During the process of generalization a historical theory employs criteria such as irreversibility, non-ergodicity, non-repeatability, non-periodicity or path dependence".

Og en sådan sti-afhængighed kan have mange dimensioner[2], ligesom nogle af disse sti-afhængigheds elementer naturligvis er mere betydningsfulde end andre. Af mere fundamental betydning er eksempelvis en påpegning af sti-afhængighedstendenser på arbejdsmarkedet, idet et sådant marked indtager en helt central rolle i den makroøkonomiske analyse. Netop derfor skal der i det næste afsnit gives dels en redegørelse for, hvad der menes med begrebet hysteresis dels et eksempel herpå i form af hysteresis fænomener på arbejdsmarkedet. Dernæst følger nogle få refleksioner omhandlende konsekvenserne heraf for udformningen af en hensigtsmæssig økonomisk politik, førend papiret afsluttes med nogle få opsamlende bemærkninger.

HYSTERESIS

Lad os indledningsvist forsøge at få fastlagt, hvad der mere præcist menes med begrebet hysteresis. Helt bogstaveligt, jf. Cross (1993:53), betyder ordet: 'det, som kommer senere'[3]. Hysteresis effekter er dermed mere generelt effekter, som har en blivende betydning/indflydelse for det system, hvori de introduceres også efter, at den oprindelige udløsende årsag til denne effekt er væk. I en økonomisk kontekst betyder hysteresis således, at et midlertidigt stød eller chok af en eller anden karakter har længerevarende blivende konsekvenser for økonomien, forstået på den måde, at systemets endogene variable ikke falder tilbage til deres oprindelige værdier, når den midlertidige ændring har udspillet sine egne effekter; jf. også Katzner (1993). Det eksogene stød er således i stand til efterfølgende at fremkalde en endogen betinget forstyrrelse, som netop determinerer, at systemet ikke vender tilbage til de oprindelige ligevægtsværdier på lang sigt. Eller som en moderne lærebog i makroøkonomi beskriver det:

"With hysteresis we mean a system whose steady state is not given, but can wander about and depends on the past path of the economy … Systems with hysteresis can thus be viewed as being in the twilight zone between stable and unstable systems. Such systems are important in macroeconomics, because they allow us to depart from the rigid framework of equilibrium, a-historical economics"; Heijdra (2009:36).

Og med Cross (1993) kan man generelt belyse en sådan problemstilling på formel

2 Således giver eksempelvis Shaikh (2010) et eksempel på en finansiel betinget form for sti-afhængighed. Mens Setterfield (1993), som et andet eksempel, mere generelt diskuterer implikationerne af at forsøge at introducere en mere overordnet makroøkonomisk form for sti-afhængighed gennem tiltag til at indbygge en hysteresis mekanisme i en konkret makroøkonomisk modelmæssig sammenhæng.

3 For en mere generel belysning af begrebet hysteresis, også uden for det økonomiske genstandsfelt, skal der henvises til netop Cross (1993). At hysteresis effekter ikke blot er af en nyere dato i økonomisk teori, sandsynliggør Cross også, jf. pp. 68-71; her er der dog tale om eksempler på anvendelse af begrebet i en mere kvalitativ forstand i form af økonomiske ræsonnementer (frem for i en mere moderne matematisk formalistisk iklædning).

vis på den følgende måde: lad X_t og Z_t betegne den endogene henholdsvis den eksogene variabel, og lad X_t være afhængig af såvel X_{t-1} som Z_t; jf. relation (1).

$$(1) \quad X_t = \alpha + \beta X_{t-1} + Z_t$$

På basis heraf kan der opstilles to scenarioer alt efter om $\beta \neq 1$ eller $\beta = 1$.

I det første tilfælde, hvor der ikke optræder nogen form for hysteresis effekter, får vi bestemt en steady state værdi af X, som er uafhængig af tidligere værdier af X og Z; jf. relation (2). Og en sådan steady state giver ifølge Cross (1993a) et repetitivt (ergodic) system, som er kendetegnet ved 'stationarity'; $X_t = X_{t-1} = X^*$. Her repræsenterer X^* og Z^* steady state værdierne af de to variable.

$$(2) \quad X^* = (\alpha + Z^*)/(1 - \beta)$$

I det andet tilfælde, som netop illustrerer eksistensen af en hysteresis mekanisme, får vi derimod, jf. relation (3), at der findes mange mulige løsninger til X, som er afhængig af dels den oprindelige størrelse af X_0 og alle hidtidige værdier af Z.

$$(3) \quad X_T = X_0 + a\,T + \sum Z_{T-i}$$

Dette tilfælde benævnes af Cross (1993:67) for "the special hysteretic case of a system with global memory". Og da der findes uendelig mange løsninger i denne situation, når $T \rightarrow \infty$, har vi her, igen ifølge Cross (1993a), et ikke-repetivivt (non-ergodic) system, som er kendetegnet ved 'non-stationarity'. Hysteresis fænomener kan således ifølge Cross (1993a) defineres som et post keynesiansk kendetegn. Og så måske alligevel ikke. I hvert tilfælde revolterede Paul Davidson, som er den mest markante fortaler for sondringen mellem et repetitivt og et ikke-repetitivt system, imod denne opfattelse[4]. Set i hans optik er hysteresis fænomener ikke nødvendigvis et post keynesiansk kendetegn. Hysteresis som fænomen er kun post keynesiansk, hvis den bogstavelig talt har permanente effekter på det helt lange sigt, således at der ikke findes en af hysteresis mekanismen uafhængig ligevægt eller ligevægtstrend på det helt lange sigt. Og sådan ser ikke alle ny-keynesianere på begrebet hysteresis, er Davidsons pointe. 'Vejen' fra t_0 og fremadrettet er irreversibel i Davidsons optik, men det gælder netop ikke for de fleste ny-keynesianeres vedkommende, hævder han. Og set med post keynesianske øjne så behøver et stød eller et chok, som fremkalder hysteresis effekter, ikke alene at være eksogent betinget. Det kan også være endogent fremkaldt. Herom skriver Davidson (1993:320) det følgende:

"Things can change simply because people's views (i.e., state of expectations) regarding the uncertain and unpredictable future can change. A *laissez-faire* entrepreneurial, money-using economy moves less like an elephant and more like a butterfly flitting in one direction and then another without any long-term steady-state flight path objective in mind … Revisions in expectations may be induced by a perceived change in the real economic environment – but they need not be".

Og dette er en argumentation, som også synes at kunne identificeres i Katzner (1999). Udover indledningsvist at fastslå, at en model, der indeholder en hysteresis mekanisme, på en eller anden måde på kausal vis kobler "the impact of the past on the present", så skelner Katzner i artiklen mellem forskellige grader af hysteresis[5]. Konkret be-

4 Jf. Davidson (1993:311): "I believe there are important issues that prevent me from wholeheartedly endorsing Cross's belief that the New Keynesian concept of hysteresis fully captures Keynes' "true uncertainty" environment. Is the unit root case … [det vil sige $\beta = 1$] … a necessary condition for hysteresis?"

5 For en mere formel matematisk repræsentation af forskellige former for hysteresis fænomener med en svagere eller en stær-

handler han tre versioner af hysteresis fænomener repræsenterende en gradvis stærkere binding på nutiden af fortidige forhold med fremtidige konsekvenser.

Den svageste version eller definition af hysteresis postulerer blot, at modellens nutidige udfald på en eller anden vis er afhængig af "its previous history". En stærkere eller mere restriktiv definition af hysteresis er at antage en vis grad af irreversibilitet i tilpasningsprocessernes forløb over tid. Katzner (1999:173) taler her om en situation:

"in which changes in the state of the system, brought about by alterations in parameter values (without modification of the system's structure), cannot be completely reversed by restoring those parameter values to their original levels".

En sådan forståelse af hysteresis begrebet synes dermed i nogen udstrækning at matche synspunkterne fremsat i Davidson (1993)[6].

Mest restriktiv i sin definition af hysteresis – repræsenterende den stærkeste binding af nutidige forhold til fortidige hændelser – er, ifølge Katzner, den, som udskifter model konsistent metatid eller logisk tid med historisk kalendertid. Mens en model opbygget i logisk tid, sådan som tilfældet er med de to ovenstående definitioner, hvor basissituationen og alle indeholdte eksogene variable er fuldt ud specificeret, indebærer, at værdierne af modellens endogene variable til enhver tid i princippet er bestemt, så gør noget helt anderledes sig gældende for en model opbygget i historisk kalendertid – og det er jo vel og mærke i en sådan 'modelramme', at husholdninger som virksomheder som andre økonomiske beslutningstagere rent faktisk udspiller deres konkrete økonomiske adfærd. I en sådan model er tid:

"unidirectional and irreversible. It flows in a single continuous stream along which every period or moment is unique. The events of each period can only be experienced once; although their effects may linger, after these events are experienced they are forever past. Thus, although historical time still provides a means for sequencing events, it is not possible to go back in, or restart, historical time, because that would imply the re-experiencing of events that have already occurred. Also, in historical time frameworks, all action takes place in the present, and each action-generating decision is made in the light of a unique past history of previous actions, and in the face of imagined possible occurrences and outcomes in an unknown and unknowable future"; Katzner (1999:176–77)[7].

Paralleliteten fra denne tredje definition af hysteresis fænomener hos Katzner til forståelsen hos Davidson (1993) synes dermed umiddelbar klar.

Og så til et konkret eksempel på en hysteresis mekanisme. Med introduktion af hysteresis fænomener på arbejdsmarkedet får

kere binding af nutidige såvel som fremtidige forhold til fortidige hændelser kan der henvises til Katzner (1993).

6 Jf. uddybende Katzner (1999:176): "Although this second approach to hysteresis has analytical significance in that it imposes non-trivial restrictions on the form that the dynamic system under consideration might assume, it still does not realize the full potential of the notion of hysteresis in letting the past intrude irreversibly on the present. This is because it only allows parameters to vary exogenously through time. The possibility, as time passes, of modulations in functional form, or the introduction of new variables or an entirely new model, is not permitted, although conditions certainly arise where the latter is warranted". Denne anden definition hos Katzner af en hysteresis mekanisme giver således ikke den form for endogenitet, som Davidson (1993) netop efterlyser for, at modellen skal kunne matche de krav, der følger af en erkendelse af eksistensen af en ontologisk form for usikkerhed, men definitionen imødekommer alligevel i hvert tilfælde til en vis grad altså den irreversibilitet i tilpasningsprocessernes forløb, som Davidson kræver respekteret for at ville anerkende hysteresis fænomener som sande post keynesianske kendetegn.

7 Og når man opererer i en sådan kalendertidsscenario, gælder det, at: "the individual arrives at each moment of analysis with a unique background and with unique thoughts derived from that background. The setting, in which he or she analyzes and behaves is also unique because it, too, has its own singular history … The same background, same environment, and the same analytical and (or) behavioral opportunity can never occur again"; Katzner (1993:341).

man bragt en form for betydende dynamik ind i den makroøkonomiske analyse af eksempelvis udviklingen i arbejdsløshed over tid. Hvad der sker på sigt med denne, bliver så at sige på betydningsfuld vis en funktion af udviklingen på kort sigt; jf. f.eks. Asensio et al. (2012:405): "the equilibrium reached by the system in the medium/long run will change with the short-run dynamics". Er dette tilfældet, vil ændringer (stød) på efterspørgselssiden ligesom væsentlige ændringer i den økonomiske politik have realøkonomiske konsekvenser på længere sigt ikke alene på arbejdsmarkedet, men også gennem feedback mekanismer på varemarkederne. Dermed ophæves den traditionelle antagelse om neutralitet af disse efterspørgselsændringer på lang sigt, som den moderne makroøkonomiske mainstream ellers argumenterer for skulle være tilfældet. Hysteresis fænomener kan derfor betragtes som en proces af endogen forandring over tid, jf. også den ovenstående gennemgang. Eller som Asensio et al. (2012:405) uddybende pointerer, så skal hysteresis fænomener betragtes som "a process characterized by changes in the dynamic path followed by the economic system. The equilibria may never be reached because the variables underlying it change during the dynamic process"[8].

Antag, i overensstemmelse med gennemgangen i Asensio et al. (2012), at relation (4) er en beskrivelse af, hvorledes arbejdsløsheden, u_t, er bestemt:

$$(4) \quad u_t = a + b \cdot u_{t-1} + c \cdot Z_t$$

Med en traditional klassisk forståelsesramme vil arbejdsløsheden på sigt være givet ved den naturlige arbejdsløshed, hvorfor vi får, at:

$$(5) \quad u_t = u_{t-1} = u_N$$

Med stabile koefficienter, og $b \neq 0$, og steady state værdien Z^*, er det stabile niveau for u_N givet ved:

$$(6) \quad u_N = (a + c \cdot Z^*)/(1 - b)$$

I en situation, hvor tilpasningen henimod dette niveau foregår så langsomt, at nogle af variablene bagved bestemmelsen af arbejdsløsheden kan undergå en forandring, vores Z, bliver det langsigtede niveau for arbejdsløsheden ikke længere et stabilt niveau; jf. det nedenstående, idet arbejdsløsheden periode for periode nu er bestemt af forholdene i den forrige periode:

$$u_t = a + b \cdot u_{t-1} + c \cdot Z_t$$
$$u_{t-1} = a + b \cdot u_{t-2} + c \cdot Z_{t-1}$$

...

$$u_1 = a + b \cdot u_0 + c \cdot Z_1$$

Dermed bliver arbejdsløsheden til et givet tidspunkt (periode) en dynamisk funktion af arbejdsløshedens tidligere tilpasningsmønter og de givne værdier af Z_1 til Z_t[9].

Eller som belyst i Heijdra (2009:chapter 2); antag, at grundmodellen i kontinuert tid er givet ved ralationer (7a)–(7c), hvor Y^* betegner det potentielle eller fuld beskæftigelsesoutputtet:

$$(7a) \quad Y = AD(G, M/P)$$

8 For et andet bidrag med fokus på en hysteresis mekanisme på arbejdsmarkedet – konkret med fokus på dels betydningen af relative lønaspekter mellem forskellige grupper af arbejdere dels eksistensen af visse konfliktaspekter – kan der henvises til Arestis & Skott (1993). Økonometrisk set synes konklusionen på et sådant hysteresis set up baseret på UK data at være det følgende: "Conflicts over the functional distribution of income as well as over wage relativities appear to play important roles in labor market processes; unemployment, the level of benefits and 'worker militancy' all influences the outcome of this conflict, and elements of hysteresis have been detected in the formation of wage aspirations as well as in the effects of the proportion of long-term unemployment on wage inflation"; Arestis & Skott (1993:382–83).

9 Sammenfattende kan arbejdsløshedsdynamikken derfor skrives som: $u_t = b^t \cdot u_0 + a \sum b^{i-1} + c \sum b^{i-1} \cdot Z_i$; jf. Asensio et al. (2012:406).

$$(7b)\quad Y = Y^* + \phi(P - P^e) \qquad ; \phi > 0$$

$$(7c)\quad dP^e/dt = \lambda(P - P^e) \qquad ; \lambda > 0$$

For at illustrere en hysteresis mekanisme[10] må modellen være udformet i diskret tid. Sættes fokus på, hvordan Y_t ændres over tid fås følgende relation:

$$dY_t = [\phi(AD_G dG_t + (1/P)AD_{M/P} dM_t) - \alpha\phi dP^e_t + \alpha dY^*_t] / (\phi + \alpha) \ ; \phi > 0; \alpha > 0$$

Af denne ses det, at Y_t kan øges gennem en ekspansiv enten finans- eller pengepolitik, et løft i niveauet for det potentielle output og ved en reduktion i niveauet for den forventede inflation. Introduceres der nu et negativt chok, σ_t, således, at $Y^*_{t+1} = Y_t - \sigma_t$, bliver $dY^*_{t-1} = dY_t - d\sigma_t$. Udskrevet fås dermed relationen:

$$dY^*_{t+1} = [\phi(AD_G dG_t + (1/P)AD_{M/P} dM_t) - \alpha\phi dP^e_t + \alpha dY^*_t - (\phi + \alpha)d\sigma_t] / (\phi + \alpha)$$

Dermed er udfaldet af fremtidige hændelser betinget af fortidige forhold; eller med Heijdra (2009:37):

"Hence, a recession caused by tight monetary or fiscal policy or other falls in aggregate demand can lead to a future fall in potential output and thus a future rise in the corresponding natural unemployment rate".

Dette teoretiske udsagn synes at være i god overensstemmelse med danske erfaringer; jf. fremstillingen i A.E. (2012). Heri belyses det, hvorledes en høj arbejdsløshed over tid har en tendens til at forblive høj. For at forsøge at måle effekten af en sådan tendens kan man undersøge korrelationen mellem ledigheden i et givet år og ledigheden i tidligere år. Resultatet af en sådan undersøgelse er, ifølge A.E. (2012:2):

"Korrelationen mellem ledigheden i ét år og året før er over 0,9 for AKU-ledigheden og knap 0,96 for nettoledigheden. Det er meget høje korrelationskoefficienter, og selv årene efter er der stor korrelation. For både nettoledigheden og AKU-ledigheden er der tegn på korrelation helt op til otte år efter, at ledigheden er vokset".

Og en sådan form for persistens har også konsekvenser for udviklingen i langtidsledigheden. Ved at måle denne procentuelt som en funktion af arbejdsløshedsprocenten finder A.E. (2012:7–8), at: "i det lange løb vil langtidsledighedsprocenten vokse med 0,4 pct.point, hvis arbejdsløsheden vokser med 1 pct. Med andre ord bliver ca. 40 pct. af stigningen i ledigheden til langtidsledighed". Så baseret på danske data synes hysteresis fænomener på arbejdsmarkedet, hvad angår udviklingen i arbejdsløsheden ikke bare at være et teoretisk fænomen, men en empirisk kendsgerning, i hvert tilfælde i det her referede studie.

ØKONOMISK POLITISKE IMPLIKATIONER

På basis af det ovenstående er udsagnet om, at økonomisk politiske ændringer, som andre forstyrrelse på efterspørgselssiden af økonomien, er realøkonomisk set neutrale på det længere sigt blevet forkastet. Modsætningsvist følger det naturligvis logisk set også af de ovenstående teoretiske udsagn og undersøgelsen i A.E. (2012), at en ekspansiv økonomisk politisk indsats kan have en positiv indvirkning på det fremtidige niveau af såvel det potentielle output som det naturlige ledighedsniveau. Eksistensen af betyde-

10 Konkret skriver Heijdra (2009:37) herom: "people that stay unemployed become alienated from the labour market, stop searching for a job, and no longer count as part of the potential work force. Plausible explanations are that long-term unemployed lose skills if they remain without a job or are stigmatized by firms. Hence, people that stay unemployed for long enough no longer add to downward wage pressure and become part of the natural rate of unemployment".

lige hysteresis mekanismer i moderne økonomier bidrager derfor også til på selvstændig vis at øge effektiviteten af en given finanspolitisk ekspansion, jf. Romer (2012:6), som på basis af erfaringerne fra den amerikanske økonomi, konkluderende herom skriver:

"My great fear is that if we do not take measures to get unemployment down quickly, the passage of time may provide evidence that such hysteresis effects are even more potent than currently thought. If hysteresis might be present, fiscal changes become even more important at a time when unemployment has already been extremely high for a prolonged period. Fiscal contraction would not only slow the recovery, it could cause unemployment to be permanently higher. Conversely, fiscal expansion might not only lower unemployment in the near term, but prevent a lasting rise in the natural rate".

Og jf. fremstillingen i Delong & Summers (2012), så er betydningen af sådanne hysteresis mekanismer nok større og dermed mere betydningsfulde for økonomier, der befinder sig i en økonomisk krisesituation, end hvad der gør sig gældende for økonomier under mere normale konjunkturelle forhold.

Også på anden vis synes synet på finanspolitikken at have undergået en ændring i de senere år. Før den finansielle krise for alvor slog igennem i 2008 og efterfølgende afstedkom et makroøkonomisk udfald i mange økonomier med et 'zero-bound-scenario' for rentepolitikkens vedkommende, var det generelle syn på finanspolitikkens varige regulerende effektivitet på de økonomiske konjunkturer ganske afdæmpet. I stedet for at satse på en finanspolitisk regulering af den økonomiske udvikling burde fokus i den økonomiske politik især være rettet mod en hensigtsmæssig pengepolitisk strategi, der gennem anvendelse af Taylor-regler lignende retningslinjer kunne imødese såvel en inflationær som en beskæftigelsesmæssig målsætning.

Med et 'zero-bound-scenario' som aktuel virkelighed er synet på finanspolitikken dog tilsyneladende blevet mere positivt[11]. Således påpeger Blanchard & Leigh (2013), der gennemgår en række nyere prognoser fra forskellige institutioner, at størrelsen af de finanspolitiske multiplikatorer generelt har været undervurderet. Styrken, realøkonomisk set, af finanspolitiske tiltag synes således, i hvert tilfælde i de første kriseår, at have været større end hidtil antaget. De negative vækstkonsekvenser af en finanspolitisk konsolidering, som flere lande har iværksat, har derfor vist sig at være større end forventet.

Ifølge Blanchard & Leigh (2013) er dette resultat formentlig betinget af flere årsager. For det første har det ikke været muligt for de enkelte centralbanker på effektiv vis at imødegå de kortsigtede negative virkninger af en sådan konsolidering gennem en reduktion af det nominelle renteniveau. For det andet synes den private sektors forbrug at afhænge mere af den nutidige frem for af den fremtidige indkomst, ligesom virksomhedernes investeringsomfang synes at afhænge mere af den nutidige end af den fremtidige profit, end hidtil antaget. Og for det tredje så synes de finanspolitiske multiplikatorer at være større i en økonomi med et betydeligt recessions gab, end hvad der er gældende under mere normale makroøkonomiske forhold. Konkret finder Blanchard & Leigh (2013:5) derfor, at:

11 Som påpeget af Arestis (2012) så burde den makroøkonomiske mainstream dog for længst have erkendt, at finanspolitikken har en stærk makroøkonomisk rolle at spille især i et koordineret samspil med pengepolitikken og med tiltag, som en sikrer en finansiel stabilitet fremkaldt og opretholdt. Dette er ifølge Arestis en gammel keynesiansk erkendelse.

"The results suggest that fiscal multipliers were, on average, underestimated for both sides of fiscal balance, with a slightly larger degree of underestimation associated with changes in government spending … We find that forecasters significantly underestimated the increase in unemployment and the decline in private consumption and investment associated with fiscal consolidation … The results are strongest, in terms of both economic and statistical significance, for forecasts published by the IMF and, to a slightly lesser extent, by the EC".

At finanspolitikken således er mere effektiv end hidtil antaget på kort sigt, giver dog ikke i sig selv et grundlag for generelt at lempe på en allerede planlagt finanspolitisk konsolidering, er synspunktet hos Blanchard & Leigh. En sådan mulighed for en finanspolitisk lempelse bør overordnet set altid vurderes i forhold til et ønske om at opnå en mere langsigtet finanspolitisk holdbarhed, er deres råd[12].

Men derfor rejser de ovenstående kommentarer alligevel et alvorligt spørgsmål ved det hensigtsmæssige i at gennemtvinge en austerity-politik, som den der for tiden doseres inden for det europæiske samarbejde, idet der næppe i denne henseende er den store forskel på amerikansk og europæisk økonomi. I Zezza (2012) gives der således en belysning af en sådan politiks betydning for euro-området. Forudsigelsen heri er den dystre, at forfølgelsen af en 'fiscal austerity' strategi formentlig enten vil føre til "a long agony of stagnation in the Eurozone periphery"[13] eller ligefrem til et sammenbrud i eurosamarbejdet; jf. Zezza (2012:52).

Nogle går endnu videre i deres kritik af en sådan konsoliderende økonomisk politik. Således mener Bougrine (2012:111), at en sådan politik i dag bliver gjort legalt bindende med det formål "to strip the state of its power and sovereignty" og efterfølgende overlade denne 'magt' til private finansielle organer "who use their own rules to assess the creditworthiness of borrowers, be this government or business". Derudover indebærer en sådan økonomisk politisk strategi også en tendens til at øge den fordelingsmæssige ulighed i samfundene, påpeges det, ligesom en sådan filosofi – baseret på baggrund af en neoliberal økonomisk politisk tænkning – tillige sætter velfærdsstaten under pres. Men der er et oplagt alternativ til doktrinen om 'fiscal austerity'. Således argumenterer Bougrine, med empirisk basis i data fra Canada, for det synspunkt, at offentlige budgetunderskud ikke nødvendigvis er et onde i sig selv. Sådanne underskud er nemlig også en kilde til skabelse af indkomst og velstand i den private sektor. I stedet for at forfølge en målsætning om 'fiscal austerity' bør udformningen af finanspolitikken i de enkelte lande snarere bygge på de principper, der er givet ved 'the functional finance approach', som den amerikanske økonom Abba Lerner advokerede for brugen af i 1943[14]: det er funktionen af finanspolitikken, som det er vigtigt at fokusere på

12 "The short-term effects of fiscal policy on economic activity are only one of the many factors that need to be considered in determining the appropriate pace of fiscal consolidation for any single economy"; Blanchard & Leigh (2013:6).

13 Og, at de såkaldte PIIGS-lande er i en særdeles vanskelig økonomisk situation, der langt fra synes at være af en forbigående karakter, er indiskutabelt tilfældet. Således realiserede fire af disse lande i 4. kvartal 2012 alle en negativ udvikling i BNP – med en negativ vækst fra 5,7 % (Grækenland) til 0,0 % (Irland), mens eurogennemsnittet for dette kvartal var en negativ vækst på 0,9 %. Ikke overraskende var arbejdsløsheden i disse lande også betydelig: således er arbejdsløsheden i Spanien i marts måned 2013 angivet til at udgøre 26,7 %, mens denne i Grækenland var på 27,2 % i januar 2013 (med et eurogennemsnit på 12,1 % i marts 2013). De offentlige budgetunderskud i forhold til BNP i 2012 varierede for PIIGS-landene mellem 3,0 % (Italien) til 10,6 % (Spanien) med et eurogennemsnit på 3,7 %; jf. ECB (2013).

14 Faktisk har denne tilgang til en hensigtsmæssig udformning af finanspolitiske tiltag en dansk snarere end en amerikansk far. Således blev princippet herom udformet allerede i 1937 af Jørgen Pedersen, som påpeget af Olesen (2001). Selv i en moderne kontekst er argumentationen i Pedersen (1937) stadigvæk såvel interessant som relevant.

snarere end et eventuelt offentligt budgetunderskud i sig selv[15].

EN AFRUNDING

Som belyst i det ovenstående kan arbejdsmarkedet, ligesom det naturligvis også kan være tilfældet på andre af økonomiens mange markeder, altså være præget af en kontekst afhængighed på en tids specifik vis. Dermed er der givet et eksempel på, at det makroøkonomiske system ikke udviser en perfekt grad af repitivitet. Fortiden er altså ikke uden betydning for udformningen af de nutidige planer, beslutninger og handlinger, der er med til at determinere, hvorledes fremtiden kommer til at forme sig, når denne gennemleves som en aktuel fremtidig nutid på et eller andet senere tidspunkt. Også af denne årsag er det derfor korrekt at hævde, at *history matters* for en korrekt forståelse af, hvorledes de makroøkonomiske processer over tid forløber. Men den måde, hvorpå *history matters*, er givet selv en variabel størrelse. Det er derfor langt fra en let opgave at afdække de væsentligste aspekter af den form for sti-afhængighed, der på et givet tidspunkt (en given tidsperiode) kendetegner den økonomi, der nu konkret studeres med henblik på at afdække de relevante kausale sammenhænge. Givet er det dog nok, at hysteresis fænomener på arbejdsmarkedet vil have en blivende betydning for forståelsen af, hvorledes arbejdsmarkedet fungerer, og af, hvorledes det påvirker den samlede makroøkonomi. I hvert tilfælde i en post keynesiansk optik; jf. Asensio et al. (2012). Og som belyst bidrager en sådan form for sti-afhængighed selvstændigt til, at de realøkonomiske effekter af et givet finanspolitisk indgreb øges.

Og set i et post keynesiansk perspektiv er det især de former for sti-afhængighed, der indebærer en så betydelig grad af 'non-stationarity' i det makroøkonomiske system, at det bevirker, at der dermed bliver indbygget en væsentlig grad af irreversibilitet i tilpasningsprocesserne over tid, som er interessante. Netop derved illustreres den form for ikke-repetitiv økonomisk adfærd over tid, som det er så vigtig for mange post keynesianere at påpege, er et afgørende karakteristika ved moderne monetære integrerede økonomier. Det følger af en erkendelse af den fundamentale eller ontologiske form for usikkerheds eksistens og de restriktive konsekvenser for udfoldelsen af de enkeltes økonomiske adfærd over tid, som følger af denne.

Og en sådan erkendelse har også klare økonomisk politiske implikationer. En økonomisk politisk strategi såvel som konkrete økonomiske tiltag udformes ikke i et vakuum, men bør selvfølgelig ses i lyset af en given historisk kontekst. Samfundene udvikler og forandrer sig over tiden. Også derfor undergår økonomiernes institutionelle set up – moderne økonomiers rammebetingelser – en forandring over tid.

Ofte betegnes den nuværende økonomiske situation i Euro-området som en gældskrise. Netop derfor fokuseres der så meget, som tilfældet er, på en finanspolitisk konsolidering udtrykkende sig i et bastant politisk krav om at få de offentlige budgetunderskud og gældsproblemer på plads. Men Euro-områdets problem er også i betydeligt omfang

15 For et moderne bidrag, der ligeledes sætter fokus på tesen om funktionel finanspolitik i et OLG modelmæssigt set up med imperfekt konkurrence, kan der henvises til Skott & Ryoo (2012). Deres overordnede konklusion af deres analyse er den, at: "It suggests that fiscal policy and public debt may be needed to avoid dynamic inefficiency and maintain full employment, and that this fiscal policy need not and in our OLG model do not lead to any kind of unsustainability. We have shown, moreover, that this fiscal policy need not produce adverse effects on interest rates or economic growth. Nor does it necessarily affect the inter-generational distribution: fluctuations in household 'confidence' can be addressed through distributionally neutral policies"; Skott & Ryoo (2012:23).

et langt alvorligere efterspørgselsproblem. Siden krisen i 2008 for alvor slog igennem, har den effektive efterspørgsel i EU været for lav. Netop derfor er væksten gået i stå og arbejdsløsheden stigende. I en sådan økonomisk konjunktursituation er det basal økonomisk viden, at en stramning af finanspolitikken blot yderligere forværrer den allerede eksisterende lavkonjunktur. Dette er betinget af den aktive såvel som den passive finansreaktion. Netop derfor går de offentlige budgetter i minus med stigende gældstendenser til følge. Og er BNP-niveauet vigende, er det selvsagt vanskeligt for EU-landene at få bragt gældsprocenten ned.

Nok kan ønsket om en finanspolitisk konsolidering være hensigtsmæssigt på lang sigt, men på kort sigt, når en sådan strategi forsøges implementeret i et lavkonjunkturelt forløb, vil en sådan strategi pr. automatik skabe alvorlige problemer, sådan som f. eks. især de såkaldte PIIGS-lande oplever det i disse år. Og er eksistens af forskellige hysteresis fænomener markant tilstede i disse økonomier, så er de økonomiske udsigter ikke alene pessimistiske på kort sigt, men også på længere sigt, hvor høje arbejdsløshedsrater kan vise sig at blive et permanent fænomen. Også derfor bør den økonomiske strategi i EU lægges om. På kort sigt bør den europæiske økonomi ekspanderes gennem en lempeligere koordineret finanspolitisk indsats til EU-landenes fælles bedste. Samtidig bør der naturligvis iværksættes de nødvendige reformtiltag i flere lande, således at det sikres, at disse lande på længere sigt står i en gunstigere økonomisk situation, end tilfældet er nu. Forfølges en sådan anderledes økonomisk politisk strategi på kort som på lang sigt, så løses landenes budgetproblemer for en stor dels vedkommende af sig selv, ligesom gældsproblemerne reduceres betydeligt. På en sådan måde kan man sikre sig en bæredygtig finanspolitisk konsolidering etableret på længere sigt.

REFERENCER

A.E. (2012): Den høje arbejdsløshed risikerer at bide sig fast, Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 25. juni 2012.

Arestis, Philip (2012): Fiscal policy: a strong macroeconomic role, Review of Keynesian Economics, Autumn 2012, 93–108.

Arestis, Philip & Skott, Peter (1993): Conflict, wage determination, and hysteresis in U.K. wage determination, *Journal of Post Keynesian Economics*, Spring 1993, 365–86.

Asensio, Angel et al. (2012): Post Keynesian modeling: where are we, and where are we going to?, *Journal of Post Keynesian Economics*, Spring 2012, 393–412.

Blanchard, Olivier & Leigh, Daniel (2013): Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers, IMF Working Paper – WP/13/1, International Monetary Fund 2013.

Bougrine, Hassan (2012): Fiscal austerity, the Great Recession and the rise of new dictatorships, Review of Keynesian Economics, Autumn 2012, 109–25.

Cross, Rod (1993): On the foundations of hysteresis in economic systems, *Economics and Philosophy*, 9, 1993, 53–74.

Cross, Rod (1993a): Hysteresis and Post Keynesian economics, *Journal of Post Keynesian Economics*, Spring 1993, 305–08.

Davidson, Paul (1993): The elephant and the butterfly – Or hysteresis and Post Keynesian economics, *Journal of Post Keynesian Economics*, Spring 1993, 309–22.

Delong, Bradford & Summers, Lawrence (2012): Fiscal Policy in a Depressed Economy, presented at the Brookings Papers on Economic Activity, March 22nd 2012.

Dequech, David (2003): Uncertainty and Economic Sociology: A Preliminary Discussion, *American Journal of Economics and Sociology*, July 2003, 509–32.

Dopfer, Kurt (2005): 'Evolutionary economics: a theoretical framework', fra bogen *The Evolutionary Foundations of Economics*, edited by Kurt Dopfer, Cambridge University Press 2005, pp. 1–55.

ECB (2013): Statistics Pocket Book, ECB May 2013.

Heijdra, Ben (2009): Foundations of Modern Macroeconomics, Oxford University Press 2009.

Juselius, Katarina (2011): Time to reject the privileging of economic theory over empirical evidence? A reply to Lawson, *Cambridge Journal of Economics*, 2011, 423–36.

Katzner, Donald (1999): Hysteresis and the Modeling of Economic Phenomena, Review of Political Economy, 11:2, 1999, 171–81.

Katzner, Donald (1993): Some notes on the role of history and the definition of hysteresis and related concepts in economic analysis, *Journal of Post Keynesian Economics*, Spring 1993, 323–45.

Lerner, Abba (1943): Functional Finance and the Federal Debt, Social Research Vol. 10, 1943, 38–51.

Olesen, Finn (2001): Jørgen Pedersen – an early Danish contributor to Keynesian economics, *Journal of Post Keynesian Economics*, Fall 2001, 62–70.

Pedersen, Jørgen (1937): Einige Probleme der Finanzwirtschaft, Weltwirtschaftliches Archiv, Bd. 45, 1937, 467–92.

Romer, Christina (2012): Fiscal Policy in the Crisis: Lessons and Policy Implication, University of California, Berkeley, April 16, 2012.

Setterfield, Mark (1993): Towards a long-run theory of effective demand – Modeling macroeconomic systems with hysteresis, *Journal of Post Keynesian Economics*, Spring 1993, 347–64.

Shaikh, Anwar (2010): Reflexivity, path dependence, and disequilibrium dynamics, *Journal of Post Keynesian Economics*, Fall 2010, 3–16.

Skott, Peter & Ryoo, Soon (2012): Public debt and functional finance in an OLG model with imperfect competition, Working Paper 2012/4, Macroeconomic Methodology, Theory and Economic Policy, Department of Business & Managemet, Aalborg University 2012.

Zezza, Gennaro (2012): The impact of fiscal austerity in the Eurozone, Review of Keynesian Economics, Autumn 2012, 37–54.

De välbyggda välfärdsinstitutionerna i Sverige genomgår sedan några år tillbaka institutionella förändringar som bland annat innebär att produktionen av välfärdstjänster även utförs av privata företag. Äldreboende är en av de sektorer som privatiseras idag. Privatiseringen genomförs inom ramen för kvasimarknaden, vilket innebär att de ekonomiska transaktionerna inte genomförs som på en traditionell marknad där prisnivå och kvantiteter bestäms av utbuds- och efterfrågeförhållanden. Denna artikel undersöker i vilken utsträckning privatiseringen, ur brukarens perspektiv, har påverkat de äldres uppfattning om kvalitet inom äldreboende. Resultatet visar att privatiseringen har en svag negativ effekt på de äldres helhetsbedömning av kvalitet.

Har kvasimarknadsmodellen fungerat som den skall i äldreboende?

Osvaldo Salas

INLEDNING

Den stigande åldern hos den svenska befolkningen är en av vår tids stora frågor. 1950 var endast 9,4 procent av befolkningen över 65 år. 2011 var andelen 18,8 procent. Denna demografiska förändring innebär att välfärdstaten står inför två stora utmaningar: pension och vård av äldre. Hur dessa utmaningar ska hanteras idag och i framtiden har varit föremål för reformer. Pensionssystemet ändrades i syfte att garantera en långsiktig finansiering även om konjunkturläget utvecklades negativt. Välfärdsområdet vård och omsorgen av äldre har reformerats genom att införa marknadsmodellen som benämns kvasimarknad. Denna marknadsmodell innebär att det tidigare monopolet på produktion av välfärdstjänster har brutits och därmed har möjligheter för privata aktörer att vara verksamma på en offentligt finansierad marknad för välfärdstjänster öppnats. Välfärdsstatens roll är numera att genom anbudsupphandling fördela äldreomsorgsuppdrag och ekonomiskt ersätta de beviljade aktörerna. Privatisering av äldreboende- enheter tog sin början på 1990-talet och idag bedrivs 16 procent av privata aktörer främst; i Stockholmsregionen.

På senare tid har äldreboende uppmärksammats i media och periodvis har mediebevakningen intensifierats med anledning av oklarheter i vissa konkurrensutsatta verksamheter. Denna uppmärksamhet har satt fokus på frågan om ansvaret för välfärdstjänsters produktion, vilka idag levereras även av privata aktörer inom ramen för kva-

simarknadsmodellen. Enligt teorin bör införandet av denna marknadsform leda till ökad konkurrens och därmed ökad effektivitet. Diskussionen om konkurrensen som resultat av privatisering påverkar välfärdssektorn äldreomsorg positivt eller negativt är ständigt aktuell.

Mot denna bakgrund diskuterar Stolt och Winblad (2009) hur den homogena produktionen av välfärdstjänster i Sverige, exempelvis inom äldreomsorgen, har förändrats till en heterogen marknad med flera aktörer. På den nya marknaden återfinns på utbudssidan alltså flera utförare vilket innebär att brukarna har möjligheten att utnyttja valfriheten. Edelbalk och Svenssson (2005) uppmärksammar att valfriheten inte finns i samma utsträckning för alla eftersom mindre tätorter erbjuder färre valmöjligheter. Valfriheten är central i en marknad för välfärdstjänster där även privata aktörer ska verka eftersom konkurrensen annars inte främjas och därmed försvinner själva grundbulten för kvasimarknaden. Meinow, Parker and Thorslund (2011) undersöker de äldres förmåga att fatta välinformerade beslut angående sin egen vård. I deras studie konstateras att det föreligger kognitiva och fysiska hinder vid beslutsfattande bland den äldre befolkningen.

Syftet med denna artikel är att undersöka i vilken utsträckning, ur brukarens perspektiv, privatiseringen har påverkat de äldres uppfattning om kvalitet inom välfärdsverksamheten äldreboende. För att skatta kausala effekter använder vi regressionsanalys och statistiska uppgifter från databasen "Öppna jämförelser" (Sveriges Kommuner och Landstig (SKL) och Socialstyrelsen). I studien ingår 8 variabler som tar mått på hur de äldre upplever olika aspekter av omsorgen och en variabel som mäter graden av privatisering.

Litteraturen visar att välfärdstjänster i privat regi med offentlig finansiering inte är utan komplexitet. I den rapport som Laura Hartman (2011) var redaktör för analyserar olika forskare olika välfärdsektorer och i vilken utsträckning privatisering av välfärdstjänsterna har medfört förväntade resultat. Författarna till denna rapport antyder att privatiseringens måluppfyllelse inte gick att mäta vilket aktualiserar frågan om privatiseringen och dess konsekvenser. Frågan är således varför den nya marknadsformen inte har fungerat och en rad förklaringsfaktorer pekas ut såsom: oklara gränser mellan statens och marknadens roll, organisatoriska faktorer, resurserna, utbildning, information, bristande valfrihet, m fl. (Szebehely och Trydegård, 2007; Hartman, 2011; Stolt, Blomkvist and Winblad, 2011). Forskningen har sedan länge pekat på bristen på information vad det gäller valmöjligheter (Hjalmarson, 2003). Det kan således tilläggas att bristfällig information om valmöjligheter hos brukarna gör att denna marknad inte fungerar på ett tillfredsställande sätt. *"Om inte informationen fungerar blir det heller ingen valfrihet. Att brukarna vet vilka utförare som finns, och med stöd av en bra information kan göra genomtänkta och självständiga val, är själva grundbulten i ett valfrihetssystem"*, (Ivarsson, 2010, s 38). Liksom äldreboendet genomgår skolsektorn en privatiseringsprocess sedan 1992. I en tidsserie-analys för åren 1988-2009 som genomfördes av Böhlmark och Lindalh (2012) kom det fram att förekomsten av friskolor förbättrar det genomsnittliga utbildnings resultatet både för grundskolan och gymnasiet. Å andra sidan, pekar Vlachos (2012) på bristfällig information inför val av skolan. Detta innebär att det, för den enskilde, är svårt att bedöma och välja skola efter kvalitetsskillnader, vilket leder till att konkurren-

sen uteblir och därmed kvalitén som är reformens själva ändamål.

1. NÅGRA TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Kvasimarknader

Privatisering av välfärdsverksamheten äldreboende sker inom ramen för de så kallas kvasimarknaderna vilket innebär att välfärdstjänsterna inte säljs och köps på en traditionell marknad där prisnivån och kvantiteterna bestäms av utbuds- och efterfrågeförhållanden. Till skillnad från en traditionell marknad samverkar tre aktörer på en kvasimarknad. På utbudssidan finns en aktör (utförare) vilken kan vara såväl en offentlig som en privat aktör. Efterfrågesidan består av två aktörer, beställaren och brukaren. Inslaget av marknad återfinner vi i det faktum att monopolistiska statliga företag och myndigheter ersätts med konkurrerande oberoende företag. Att denna marknad kallas "kvasi" förklaras med att den skiljer sig från den traditionella marknaden på många olika sätt. Skillnaderna finns främst på utbuds- och efterfrågesidan, Le Grand (1991). På utbudssidan kan ideella organisationer, privata och statliga företag erbjuda välfärdstjänster och konkurrera på samma villkor om kunderna. En kvasimarknad kännetecknas av att de konkurrerande aktörerna på utbudssidan inte nödvändigtvis är vinstdrivande, Le Grand (1991). På efterfrågesidan väljer brukarna inte direkt de erbjudna välfärdstjänsterna utan efterfrågan på dessa tjänster bestäms av kommunen genom upphandlingsprocessen. Därefter väljer brukarna bland olika utförare som står till buds. Detta innebär att det inte är prisnivån som styr brukarnas val utan det är dennes preferenser och kvalitet på tjänsterna.

I kvasimarknader kombineras alltså marknadsinslag i form av konkurrens mellan aktörer på utbudssidan med en efterfrågan bestämd av den offentliga budgeten. Detta innebär det krävs en del bedömningskriterier för att värdera hur väl denna marknadsform fungerar. Bartlett and Le Grand (1993) redogör för fyra sådana bedömningskriterier:

i) effektivitet: avser i sammanhang att utföraren erbjuder välfärdstjänster med hög kvalitet till låga kostnader,
ii) anpassningsförmåga: syftar på tjänsterna reaktionshastighet för att anpassa sig till kundernas behov och önskningar,
iii) valfriheten: ses som en nödvändighet för att främja konkurrensen vilket kan ge upphov till ökad effektivitet, och
iv) jämlikhet: avser i sammanhanget att kvasimarknaden ska leda till rättvis fördelning. Det är värt att notera att valfrihet och jämlikhet är viktiga dimensioner vid utvärdering av en kvasimarknad eftersom dessa är starka skäl som motiverar denna marknadsform.

En fungerande kvasimarknad bygger på ett antal grunder. Bartlett and Le Grand (1993) definierar fem förutsättningar för att en kvasimarknad ska kunna fungera på ett tillfredsställande sätt. Förutsättningar är: i) en konkurrensbaserad marknadsstruktur, ii) en korrekt och komplett information för att minska risken för asymmetrisk information, iii) låga transaktionskostnader och osäkerhet, iv) en samspelande motivationsstruktur mellan utförarna och brukarna, och v) frånvaro av adverse selection som *"cream-skimming"*. Det finns naturligtvis risker för att den ekonomiska verkligheten och välfärdspolitiken inte sammanfaller med dessa fem villkor. Därmed uppstår misslyckanden och kvasi marknaden fungerar inte

som det ska. Lowery (1998) gör en omfattande analys av kvasimarknadsmisslyckanden där den institutionella bilden och konsumenternas makt är viktiga komponenter för att förklara förekomsten av misslyckandena.

Välfärdsstatens monopol på välfärdstjänsters produktion började starkt ifrågasättas under 1980-talet. Kritikerna pekade bland annat på bristen på konkurrens och konsumentmakt som centrala problem vilket ledde till effektivitetsproblem. Kvasimarknaderna uppstår således som svar på förekomsten av både X-ineffektivitet och allokativ ineffektivitet, Le Grand (1991). Med utgångspunkten att införandet av kvasimarknaden främjar konkurrens, kan en effektivare användning av resurserna och därmed förbättrad X-ineffektivitet förväntas (Le Grand, 1991; Conolly and Munro, 1999). Le Grand (1991) uppmärksammar att den ökade konkurrensen bland flera utförare borde förbättra den allokativa effektiviteten.

Valfriheten är ett annat argument som motiverar införandet av kvasimarknaden. Valfriheten borde leda till ökad konkurrens eftersom utförarna måste konkurrera om att vinna anbudsupphandlingar och brukarnas förtroende, Blomqvist och Rothstein (2005). I detta sammanhag kan tilläggas att välfärdsstatens monopol i princip inte gav någon som helst valmöjlighet för de äldre och kunde ofta inte svara tillräckligt på brukarnas behov och önskningar. Därmed främjades inte konkurrensen vilket är centralt i traditionell nationalekonomisk teori för en effektiv och välfungerande marknad.

Sorti, protest och lojalitet

Adam Smiths "osynliga hand" reglerar inte heller automatiskt de samverkande marknadskrafterna på en kvasimarknad. Det krävs således en välfungerande tillsynsverksamhet och ett aktivt deltagande från brukarsidan. Hirschman (1970) lägger stor vikt vid individernas deltagande i en marknad i syfte att påverka när priserna och kvaliteten inte är tillfredsställande. Detta innebär med andra ord att individen använder marknaden för att öka eller behålla sin välfärd, samtidigt som marknadens effektivitet förstärks.

I verkligheten fungerar inte de flesta marknader enligt den fullständiga konkurrensens principer. Det finns åtskilliga monopolistiska och oligopolitiska situationer som strider helt emot de konkurrensmässiga marknadsmekanismerna. Kvasimarknaden skiljer sig ifrån de nämnda marknadsformerna men gemensamma egenskaper utgörs av att automatiska mekanismer som leder till effektivitet saknas. Utöver de villkor och förutsättningar som nämndes tidigare för att en kvasimarknad ska fungera krävs ett aktivt deltagande från brukarsidan. I detta avseende utvecklar Hirschman (1970) en modell för att förklara hur individens deltagande och inflytande kan påverka marknadens riktning. Hirschmans (1970) resonemang definieras med begreppen sorti (*exit*), protest (*voice*) och lojalitet (*loyalty*). Sorti innebär att en brukare som inte är nöjd med sin nuvarande utförare enkelt och okomplicerat kan byta till en annan utförare. Protest avser att missnöjda brukare kan uttrycka sin kritik på ett sätt som sänker krediten för utföraren i fråga. Följden kan bli att utföraren riskerar att missa kunder. Att det finns lämpliga mekanismer som underlättar brukarnas möjlighet till protest är därför ytterst viktigt för att säkra konkurrensen. Missnöjesreaktionen kan ta sitt uttryck i att brukaren lämnar en utförare (sorti) eller stannar kvar och nöjer sig med att uttrycka sitt missnöjd (protest). Lojalitet innebär att brukaren inte vidtar några åtgär-

der vid missnöje och beroende på graden av lojalitet kommer brukaren att använda sig av sortimöjlighet eller protestmöjlighet.

2. ÄLDREBOENDE

Den institutionella ramen

Vård och omsorg om äldre är en viktig komponent i den svenska sociala välfärdspolitiken. Om man utgår ifrån Esping-Andersens typologi för välfärdsstater vilar ansvaret för vården av samhällets äldre nästan uteslutande på grundpelaren staten vilket innebär ringa betydelser för grundpelarna familjen och marknaden. Äldreomsorgen är ett samlingsnamn för verksamheterna hemtjänst, äldreboende, dagverksamhet och korttidsboende. Sedan 1980-talet har välfärdsstatens roll i äldreomsorgsverksamhet ifrågasatts utifrån politiska, ideologiska och ekonomiska utgångspunkter. Detta har lett till att denna sektor genomgår resursallokeringsmässiga och organisatoriska förändringar.

Äldreomsorgens organisatoriska förändring kan spåras två decennier tillbaka. Ädelreformen (Prop. 1990/91:14), som trädde i kraft i januari 1992, hade till syfte att ge kommunerna det ekonomiska och organisatoriska ansvaret för bland annat sjukhem och andra somatiska långvårdsinrättningar i landstingen som hade ett lokalt upptagningsområde. Dessa verksamheter ingår i den nuvarande beteckningen äldreboende. Detta innebar att huvudansvaret för äldreboende förflyttades från landstingen till kommunerna. Vidare har kommunallagen (1991:900) med efterkommande förändringar skapat en öppning för alternativa driftsformer såsom aktiebolag, handelsbolag, ekonomisk förening, ideell förening, stiftelse eller en enskild individ. I denna kommunallag regleras överlämnandet av vården till privata aktörer.

Som vi diskuterade tidigare skiljer sig en kvasimarknad från en traditionell konkurrensmarknad i många avseenden men gemensam för båda är det faktum att marknadsmisslyckanden förekommer. Därför krävs ett detaljerat regelverk för att till fullo kunna tillfredsställa de tre aktörer som träffas på äldreomsorgens kvasimarknad. Lagen (2007:1091) om offentlig upphandling (LOU) som trädde ikraft den 1 januari 2008 specificerar vilka regler som gäller vid anbudsentreprenad. LOU syftar till att möjliggöra att flera enskilda bolag kan delta i anbudsprocessen på lika villkor. *”Upphandlande myndigheter skall behandla leverantörer på ett likvärdigt och icke-diskriminerande sätt samt genomföra upphandlingar på ett öppet sätt. Vid upphandlingar skall vidare principerna om ömsesidigt erkännande och proportionalitet iakttas”* (LOU 2007:1091). Med hjälp av LOU anses kommunerna kunna kostnadseffektivisera verksamheten genom att välja den mest lämpade utföraren.

Lagen (2008:962) om valfrihet (LOV) som trädde i kraft den 1 januari 2009 är en lag som är frivillig för kommunerna att tillämpa. *”Lagen är avsedd att fungera som ett frivilligt verktyg för de kommuner och landsting som vill konkurrenspröva verksamhetet som drivs i egen regi för att därigenom överlåta valet av utförare till brukaren”* (SOU2008:15, s7). Som namnet antyder är denna lag avsedd att påverka valfriheten för brukarna genom att de kan välja efter sina egna preferenser mellan olika alternativ. I en ideal värld blir följden av LOV-system att utförarna konkurrerar om brukare på marknaden, samtidigt som brukarna kommer att göra sitt val efter utförarnas enskilda egenskaper. För att marknaden ska fungera rätt är det ytterst viktigt för brukarna att ha möjligheten att byta utförare när man inte är nöjd med de avtalade insatserna. Annars

främjas inte kvaliteten vilket innebär att ett av syftena med LOV blir ouppfyllt.

Hur bedrivs äldreomsorgen

Den svenska äldreomsorgen har sedan 1990-talet varit konkurrensutsatt. De första åren ökade verksamheter i privat regi stadigt men dock hade de ännu inte blivit särskilt framträdande i den officiella statistiken. När det gäller äldreboende och hemtjänsten i privat drift omfattade de 1999 cirka tio procent respektive fyra procent, Szebehely (2000). Andel äldre personer i särskilda boendeformer utgick år 2011 till tjugo procent i privat regi och andelen personer med hemtjänst omfattade 15 procent i privat regi, EeK (2012). Det kan tyckas att efter två decennier är den marknadsbaserade formen ännu inte så omfattande, men trenden är påtaglig. Det är intressant att notera att äldreomsorg driven i privat regi inte är lika spridd över hela landet utan är starkt koncentrerad till storstockholmsregionen. I Stockholms län uppgick andelen 2011 personer över 65 år i ordinärt boende som beviljades hemtjänst i privat regi till 50 procent (Socialstyrelsen, 2012a). Samtidigt uppvisar de flesta län i norrlandsregionen en marginell utveckling av privatiseringen. På kommunalnivå är Nacka den kommun som har kommit längst i privatiseringsvågen. Denna kommun har sedan 1992 konkurrensutsatt de kommunala enheterna genom upphandling och därmed öppnat möjligheterna för privata företag att bedriva äldreomsorg. I Nacka bedrivs idag så gott som hela hemtjänsten och 55 procent av det särskilda boendet i privat regi (Socialstyrelsen, 2012a).

Tre driftsformer kan idag identifieras inom äldreomsorgen: 1) kommunal regi: verksamheten bedrivs av kommunen vilket innebär att kommunen beslutar om den insats som beviljas de äldre enligt socialtjänstlagen. Denna driftsform är både i äldreboende och hemtjänsten efter två decennier den klart mest omfattande, 2) privat regi genom entreprenadsmodell: det innebär att verksamheterna hemtjänst och äldreboende som kommunerna ansvarar för upphandlas genom en anbudstävlan. Detta innebär att både priser och kvalitet på tjänsterna är avgörande variabler för kommunerna när det gäller att godkänna en utförare, 3) privat regi genom kundvalsmodellen: en viktig förutsättning i denna modell är att brukaren har minst två alternativ att välja mellan. *"kundval innebär att brukaren efter ett biståndsbeslut kan välja utförare av de beviljade insatserna. Valmöjligheten begränsas till de utförare som kommunen godkänt efter en kvalitetsprövning eller en offentlig upphandling"* (Lusensky, 2006, s12). Det är viktigt att notera att den kommunala budgeten ansvarar för finansiering i alla tre driftsformerna. Därmed är, ur offentlig finansiell synpunkt, den offentliga sektorn lika viktig som innan införandet av kvasimarknaden.

3. DATA

Grunddata i denna studie omfattar 256 av Sveriges 289 kommuner. Samtliga variabler, med undantag för privatiseringsgrad, är hämtade från databasen "Öppna jämförelser" för år 2011. Denna databas ges årligen ut av Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) och Socialstyrelsen. Privatiseringsgrad är hämtad från databasen "Sveriges officiella statistik", Socialstyrelsen (2012c).

I tabell 1 redovisas den beroende variabeln Helhet som mäter brukarens helhetsbedömning av kvaliten[1]. Helheten räknas fram genom ett samlat nöjd kund-index

1 "Vid redovisning av de äldres bedömning av omsorgen i sin helhet tillämpas en beräkningsmodell som är framtagen av Statistiska centralbyrån"

(NKI) underbyggt av tre frågor som brukaren svarar på: "1) Hur nöjd är du sammantaget med hjälpen du har? 2) Hur väl uppfyller hjälpen dina förväntningar på den? och 3) Föreställ dig ett perfekt äldreboende i alla avseenden. Hur nära eller långt ifrån ett perfekt äldreboende är det som du har?" (SKL och Socialstyrelsen, 2012). Det är viktigt att lägga märke till att denna beroende variabel kan uppfattas ha mycket liknande egenskaper som exempelvis de oberoende variablerna Bemötande, Trygghet och Inflytande har. Med undantag för privatisering är samtliga variabler konstruerade utifrån en enkät där varje enskild variabel utgörs av specifika delfrågor.[2]

De oberoende variablerna (2–8 i tabell 1) fångar i denna studie hur personalen förhåller sig till brukaren. Dessa variabler har i hög grad betydelse för den sistnämnde för att denne ska kunna bilda sig en uppfattning om olika aspekter rörande äldreomsorgens verksamhet. Det är alltså brukarnas subjektiva uppfattning om kvalitet och hur de upplever att de tjänsterna de får motsvarar deras förväntningar som mäts. En beskrivning av de oberoende variablernas innehåll kan sammanfattas på följande sätt:

- Bemötande mäter hur nöjd brukaren är med hur personalen bemöter honom/henne.
- Inflytande visar andelen av brukarna som var mycket nöjda med hur personalen tar hänsyn till deras åsikter.
- Trygghet anger procentandel brukare som känner sig trygga med att bo i ett äldreboende.
- Maten anger andelen brukare som var mycket nöjda med hur maten smakar.
- Aktiviteter mäter hur nöjda brukarna var med aktiviteterna som erbjöds.
- Utevistelse mäter andelen brukare som var mycket nöjda med möjligheten att komma ut när de ville.
- Hälsotillstånd mäter procentandel brukare i äldreboende som uppgav att de har mycket god eller ganska god hälsa.[3]
- Privatiseringsgrad mäter andelen tjänstetimmar som utförs i varje kommun i privat regi.

Den beroende variabeln och de oberoende variablerna (2–8) redovisas kommunvis i grunddata. Variablerna anger andelen äldre personer i äldreboende som svarat 8, 9 eller 10 på en 10 gradiga skalan. Intervallen 8–10 anger att respondenten (brukaren) var mycket nöjda med exempelvis Bemötande, Trygghet, osv. Dessa variabler indexeras och redovisas i procenttal. Om till exempel en kommun erhåller talet 85, innebär det att minst 85 procent av respondenterna har svarat mellan 8 och 10 på den 10-gradiga skalan. Samtliga variabler har som underlag personer som är 65 år och äldre i äldreboende.

Tabell 1 visar statistiken för utvalda variabler. Det kan observeras att Helhet, Trygghet och Hälsotillstånd visar mindre spridning än de andra variablerna. Däremot visar variablerna Inflytande, Maten, Aktiviteter och Utevistelse större spridning. Den breda variationsvidden på 72 procent för variabeln Aktiviteter visar att de äldre i vissa särskilda boende upplever att det inte finns någon social aktivitet. En möjlig förklaring till denna kraftiga variation kan vara att det i vissa kommuner inte satsas tillräckligt mycket med personal och schemalagda rutiner för

2 Socialstyrelsen (2012d), Vad tycker de äldre om äldreomsorgen? En rikstäckande undersökning av äldres uppfattning om kvaliteten i hemtjänst och äldreboenden.

3 För fullständig information om datauppgifterna se "Öppna jämförelser, 2012", SKL och Socialstyrelsen.

Tabell 1. Deskriptiv statistik

	N	Minimum	Maximum	Medelvärdet	Std. Avvikelsen
1 Helhet	256	50	81	70,01	4,919
2 Bemötande	256	48	85	66,64	7,194
3 Inflytande	256	26	75	50,58	8,848
4 Trygghet	256	52	91	75,76	6,963
5 Maten	256	15	81	50,21	9,925
6 Aktiviteter	256	0	72	37,77	11,65
7 Utevistelse	256	7	67	31,43	9,040
8 Hälsotillstånd	256	3	37	16,28	4,997
9 Privatiseringsgrad	256	0	100	13,14	22,61

Källa: Variablerna 1–8, SKL och Socialstyrelsen. Variabel 9, Socialstyrelsen.

sociala aktiviteter. Av tabell 1 framgår att hälsotillstånd bland äldre personer i äldreboende i stor utsträckning är låg. Variabeln Privatiseringsgrad uppvisar en stor spridning bland kommunerna, spannet sträcker sig från noll till 100 procent. Detta kan förmodligen i vissa fall förklaras av majoritetens i kommunledningen ideologiska hemvist.

Medelvärdet för variablerna Helhet, Bemötande och Trygghet kan bedömas som höga i förhållande till de andra variablerna (och med hänsyn till att variablerna kan anta värdena mellan noll och hundra). Det är värt att notera att brukarnas goda betyg här innebär ett gott betyg för personalinsatsen, förmodligen som en följd av lägre personalomsättning och högre personalkontinuitet. Det kan tilläggas att bakgrundsvariabler som utbildning och arbetsvillkor för personal säkert spelar en viktig roll. Men eftersom dessa inte finns i datamaterialet kan vi inte mäta deras effekt. Däremot visar det låga medelvärdet för variablerna Inflytande, Maten, Aktiviteter och Utevistelse att de äldre inte är helt nöjda med dessa tjänster. Det lägsta värdet kan observeras för variabeln Privatiseringsgrad. Det låga medelvärdet förklaras med det faktum att andelen kommuner som lägger en del av äldreomsorgens verksamhet på entreprenad fortfarande är mindre än hälften.

4. RESULTAT

Genom regressionsanalys undersöker vi om förändringar i kvalitetsuppfattningen föreligger bland brukarna inom äldreboende när privata aktörer tar över från det offentliga. Vi definierar 5 modeller för att undersöka vilka samband som erhålles mellan den beroende variabeln Helhet och några utvalda oberoende variabler.

Tabell 2 redovisar skattningar för de olika modellerna. Som framgår av tabellen är resultaten för de flesta kvalitetsvariablerna (Bemötande, Inflytande, Trygghet, Maten, Utevistelse och Aktivitet) statistiskt säkerställda på 1-procentsnivå och uppvisar en positiv effekt. Detta innebär att vänligare bemötande, ökad trygghet, förbättrad smak på maten och ökade sociala aktiviteter leder

till att höja brukarens positiva helhetsbedömning av äldreomsorgen.

Den första modellen tar inte hänsyn till privatisering och sätter fokus på tre kvalitetsvariabler, Bemötande, Inflytande och Trygghet. Dessa tre variabler visar en positiv effekt på helheten och är signifikanta på 1-procentsnivå. Det framträder tydligt att tryggheten är en viktig aspekt för brukarna och den påverkar sannolik hur helheten upplevs. Forskningen visar att trygghetsfaktorn är viktig när brukaren väljer utförare (Socialstyrelsen, 2012b).

I den andra modellen läggs ytterligare en variabel till nämligen Hälsotillstånd. Vi valde att utvidga modellen med Hälsotillstånd därför att denna variabel borde påverka positivt eller negativt hur de äldre uppfattar äldreboende i sin helhet. Emellertid visar resultatet att det i detta fall inte föreligger tydliga samband mellan variablerna. Som framgår i tabellen 2 avviker variablernas effekt på Helhet (utom för Hälsotillstånd) inte särskilt mycket från den första modellen. Dessutom är förklaringsgraden (R2 = 0,75) oförändrad vilket innebär att hälsotillstånds påverkan i modellen är i det närmaste obefintlig.

Den tredje modellen inkluderar samtliga variabler. Som vi kan observera är alla variabler, med undantag för Privatiseringsgrad och Hälsotillstånd, statistiskt signifikanta och korrelerar positivt med Helhet. Det är värt att notera att effekten av privatisering inte är statistiskt säkerställd. Skattningen visar en mycket svag negativ effekt vilket innebär att kvalitetsuppfattning i sin helhet minskar mycket lite när privatiseringsgraden ökar. För att få perspektiv på detta resultat innebär det att vid en enhet som privatiserar 50 procent av sin verksamhet kommer brukarnas nöjdhet med hur verksamheten fungerar i sin helhet att minska med 0,55 procent. Det kan tilläggas att privatiseringens svaga effekt inte är i linje med idén om att privatisering kommer att leda till kvalitets-förbättring som ett resultat av ökade konkurrens. Resultatet visar alltså att privatiseringen påverkar helheten mycket lite (d.v.s., hur nöjda brukarna var med äldreboende i sin helhet).

Den fjärde modellen analyserar datamaterialet utan variabeln Privatiseringsgrad. Vi ser att förklaringsgraden är densamma som i föregående modell. Detta kan tolkas som att effekten på helheten i första hand kan tillskrivas kvalitetsvariablerna. Samtliga variabler är statistiskt signifikanta. Utmärkande i denna modell är att Hälsotillstånd visar en svag negativ effekt vilket skiljer sig från föregående modell. Detta antyder att privatisering har en positiv effekt på hur brukarna mår i äldreboende. Det kan vara mycket intressant av policyskäl att undersöka vilka bakomliggande variabler som kan förklara dessa samband. Det tillgängliga datamaterialet räcker inte till för att ge ett fullständigt svar.

Den femte modellen undersöker hur helheten påverkas när vi enbart använder oss av privatiseringsgraden som förklarande variabel. Resultatet visar en låg förklaringsgrad (R2 =0,035) och ett negativt samband (–0,041) dock statistiskt signifikant på 5-procentnivån. Detta resultat visar återigen att privatiseringsgraden har en mycket svag negativ effekt på hur äldre personer upplever äldreomsorgens verksamhet i sin helhet.

Notera att deltagande av privata aktörer verksamma inom äldreomsorg verkar i olika miljöer. Detta resonemang leder oss till att fastställandet av privatiseringens exakta verkningar kantas av svårigheter. Det finns säkert en mängd bakgrundsvariabler såsom information till brukarna, budgetbegränsningar, kommunens storlek och inte minst kommunens politiska ledning som i någon form korrelerar med privatisering.

Tabell 2. De äldres bedömning av omsorgen i sin helhet som funktion av flera oberoende variabler

Variabel	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5
Konstant	25,64*** (1,807)	25,56*** (1,82)	31,46*** (1,658)	30,65*** (1,61)	70,55*** (0,350)
Bemötande	0,26*** (0,032)	0,261*** (0,032)	0,204*** (0,027)	0,207*** (0,027)	
Inflytande	0,114*** (0,025)	0,113* (0,025)	0,055** (0,022)	0,055** (0,022)	
Trygghet	2,81*** (0,31)	0,280*** (0,032)	0,200*** (0,028)	0,209*** (0,027)	
Hälsotillstånd		0,011 (0,032)	–0,049 (0,028)	–0,058* (0,028)	
Privatisering			–0,011 (0,006)		–0,041*** (0,013)
Maten			0,031* (0,016)	0,032* (0,016)	
Aktiviteter			0,096*** (0,018)	0,093*** (0,018)	
Utevistelse			0,089*** (0,022)	0,088*** (0,022)	
R2	0,75	0,75	0,83	0,83	0,035
N	256	256	256	256	256

Anm: Multikolliniaritet är inte ett problem enligt genomfört test. Inget av VIF-värdena är större än 2,8. * indikerar statistisk signifikans på 10-procentsnivån. ** på 5-procentsnivån. *** på 1-procentsnivån

5. SLUTSATSER

Övergången från en helt offentlig produktion av välfärdstjänster till att delar av den utförs av privata samt att den utsätts för konkurrens sker inte utan svårigheter. På denna marknad möts offentliga och privata aktörer med olika ekonomiska mål och incitamentstruktur men med samma samhälleliga uppdrag. Jordahl (2008) diskuterar ingående skillnaderna mellan statliga och privata företag som arbetar på en offentligt finansierad välfärdsmarknad.

Regressionsanalysen visar inga direkta samband mellan privatisering och förändringar på variabler som mäter kvalitet. Detta resultat stämmer inte överens med de förväntningar som privatisering inom ramen för kvasimarknaden har skapat. Det är viktigt att tillägga att vi saknar bakgrundsvariabler som låter oss dra säkrare slutsatser. Vi kan dock peka på att på tjänstemarknaden för äldreboende uppstår två svårigheter vilka är viktiga att övervinna för att denna marknad ska fungera som den ska. Den ena är att brukaren inte utnyttjar (eller inte har) möjligheten att välja utförare och själv byta när denne inte passar. Den andra är att det i små kommuner inte finns många utförare att välja på, vilket med andra ord innebär att marknadens storlek spelar roll. Därmed kan vi antyda att kvasimarknaden för vård och omsorg för äldre enbart har utvecklingsför-

utsättningar i de stora städerna. Detta resonemang finner stöd när vi undersöker datamaterialet närmare eftersom privatiseringen är starkt koncentrerad till Stockholmsregionen.

Resultaten från studien visar att privatisering har en svagt negativ effekt på de äldres helhetsbedömning. Däremot kan vi observera att kvalitetsvariablerna såsom Bemötande, Inflytande och Trygghet har en tydlig påverkan på hur de äldre upplever verksamheten i sin helhet. Detta resultat antyder i viss mån att personalpolitik kan ha positiva effekter på verksamheten och därmed en central roll för utvecklingen av äldrevården. Resultaten pekar också på att möjligheten för de äldre att komma ut och genomförande av aktiviteter av social karaktär har en positiv effekt på hur äldrevården i sin helhet upplevs. Dessa två aspekter tyder på att utbildning och tid för personal är viktiga komponenter i syfte att påverka kvalitet. Det är värt att tillägga att alla kvalitetsvariablerna är statistiskt signifikanta men däremot inte privatiseringsgraden.

Av ovanstående resonemang kan vi dra slutsatsen att när det gäller äldreboende är det något tveksamt om privatisering inom ramen för kvasimarknaden har en positiv effekt. Vi kan dock inte dra långtgående slutsatser eftersom det finns andra viktiga skäl som inte fångas i datamaterialet, som till exempel ideologiska ståndpunkter och budgetsbegränsningar. Ytterligare en dimension som hindrar oss att dra tydliga slutsatser är det faktum att privatiseringen inte har pågått i så många år.

REFERENSER

Bartlett, W and J Le Grand (1993): "The Theory of Quasi-markets", i Le Grand, J. and Bartlett, W (red.) *Quasi-Markets and Social Policy*. Macmillan Press. London.

Blomqvist, P och B Rothstein (2005): *Välfärdsstatens nya ansikte. Demokrati och marknadsreformer inom den offentliga sektorn*, Agora Förlag, Stockholm.

Böhlmark, A. och Mikael Lindahl (2012): Independent schools and long-run educational outcomes – evidence from Sweden's large scale voucher reform. Working paper 2012:19, IFAU

Conolly, S and A Munro (1999): *Economics of the Public Sector*, Prentice Hall, London.

Edebalk, P. G. och M. Svensson (2005): "Kundval för äldre och funktionshindrade i Norden. Konsumentperspektivet", TemaNord 2005:507, Nordiska ministerrådet, Köpenhamn.

Eek, C (2012): "Kommunal eller enskild regi, spelar det någon roll? – en jämförelse av utförare av vård och omsorg om äldre", Socialstyrelsen.

Esping -Andersen, G. (2003): *Why we Need a New Welfare State*. Oxford University Press. Oxford.

Hartman, L (2011) (red): Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd? SNS, Stockholm.

Hirschman, A O (1970): *Exit, Voice and Loyalty*, Harvard University Press, Massachusetts.

Hjalmarson, I (2003): "Valfriheten i äldreomsorgen – en reform som söker sin form". Äldrecentrum. Rapport 2003:4.

Ivarsson, M (2010): "Valfrihet och vårdval. Slutrapport från programberedningen om valfrihet", Sveriges Kommuner och Landsting.

Jordahl, H (2008): "Privat produktion av offentligt finansierade tjänster", *Ekonomisk Debatt*, Årgång 36, nr 3, s 46–58

Kommunallag (1991:900).

Le Grand, J (1991): "Quasi-Markets and Social Policy", *The Economic Journal*. vol 101, s 1256–1267.

Lowery, D (1998): "Consumer Sovereignty and Quasi-

Market Failure", *Journal of Public Administration Research and Theory*, vol 8, s 137–172.
Lusensky, S (2007): "Kundval inom äldreomsorgen", Socialstyrelsen.
Meinow, B, M Parker and M Thorslund (2011): "Consumers of Eldercare in Sweden: The Semblance of Choice", *Social Science and Medicine*, vol 73, s. 1285–1289.
Regeringens proposition (19990/91:14): *Ansvaret för service och vård till äldre och handikappade m.m.*
SFS 2008:962: Lag om valfrihetssystem
SFS 2007:1091: Lag om offentlig upphandling
SOU 2008:15: *Lov att välja – Lag om valfrihetssystem.* Betänkande av Frittvalutredningen
Socialstyrelsen och Sveriges Kommuner och Landsting (2012): Öppna Jämförelser-2012, SKL och Socialstyrelsen.
Socialstyrelsen (2012a): "Äldre och Personer med Funktionsnedsättning – Regiform år 2011", Socialstyrelsen
Socialstyrelsen (2012b): "Val inom hemtjänst och äldreboende", Socialstyrelsen.
Socialstyrelsen (2012c): Sveriges officiella statistik", Socialstyrelsen.
Socialstyrelsen (2012d): Vad tycker de äldre om äldreomsorgen? En rikstäckande undersökning av äldres uppfattning om kvaliteten i hemtjänst och äldreboenden. Socialstyrelsen.
Stolt, R, P Blomqvist and U Winblad (2011): "Privatization of Social Services: Quality Differences in Swedish Elderly Care", *Social Science and Medicine*, vol 72, s 560–567.
Stolt, R and U Winblad (2009): "Mechanisms behind privatization: A case study of private growth in Swedish elderly care", *Social Science and Medicine*, vol 72, s 903–911
Szebehely, M och G B Trydegård (2007): "Omsorgstjänster för äldre och funktionshindrade: skilda villkor, skilda trender?", *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 2–3, s 197–219.
Szebehely, M (2000): "Äldreomsorg i förändring – knappare resurser och nya organisationsformer", Socialdepartementet, SOU 2000:38.
Vlachos, J. (2011): Friskolor i Förändring. I Hartman, L (red), Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd? SNS, Stockholm.

Ett stort tack till Ali Ahmed, Jan Ekberg, Johan Lönnroth och Alexis Palma samt till tidskriftens anonyma granskare för värdefulla synpunkter och kommentarer.

Frågan om hur låglönekonkurrens genom arbetskraftsinvandring och utstationerad arbetskraft från EU:s nya medlemsstater ska hanteras är kontroversiell. Nationalekonomisk forskning påvisar stora samhällsekonomiska vinster av sådan låglönekonkurrens, men identifierar också ett behov av att kompensera grupper som, åtminstone kortsiktigt, kan missgynnas. I denna artikel diskuteras frågan i ett nordiskt perspektiv och det hävdas att det inte är självklart att någon form av lönereglering är det bästa handlingsalternativet. Både en lagreglerad minimilön och allmängiltigförklaring av minimilönerna innebär att man avstår från samhällsekonomiska vinster.

Låglönekonkurrens och lönereglering i ett nordiskt perspektiv*

Per Skedinger

INLEDNING

En mycket uppmärksammad fråga i de nordiska länderna under de senaste åren är hur löner och arbetsvillkor ska bestämmas för utländsk personal. Den utländska arbetskraften finns både i inhemska företag och som utstationerad personal i utländska företag som är tillfälligt verksamma i landet. Diskussionen är föranledd av att EU utvidgats med nya medlemsstater med väsentligt lägre inkomstnivå än de gamla medlemsländerna samtidigt som principen om fri rörlighet för varor och tjänster ska gälla inom unionen.

De nordiska länderna har flera gemensamma egenskaper som medför att de kan påverkas på liknande sätt av utökade möjligheter till arbetskraftsrörlighet inom EU: Hög inkomstnivå, hög facklig organiseringsgrad, avsaknad av lagreglerade minimilöner på nationell nivå, generösa ersättningsnivåer i socialförsäkringssystemen och en geografisk närhet mellan länderna. Norge är visserligen inte medlem i EU, men eftersom man undertecknat EES-avtalet påverkas man på liknande sätt av regelverken som övriga nordiska medlemsstaterna Danmark, Finland och Sverige.

EU föreskriver inte hur löner för utländsk arbetskraft inom enskilda länder ska regleras, så länge inte villkoren strider mot principen om fri rörlighet för varor och tjänster. De nordiska länderna har valt att hantera

* Artikeln är en omarbetad version av en uppsats som presenterades vid "Nasjonal konferanse om trepartssamarbeid og sosial dumping", anordnad av Arbeidsdepartementet i Oslo den 21 september 2012. Jan Wallanders och Tom Hedelius Stiftelse tackas för finansiellt stöd.

frågan om lönereglering på något olika sätt. Utländsk personal återfinns ofta i företag som inte täcks av kollektivavtal, varför mycket av diskussionen handlat om hur minimilönerna i just dessa företag ska bestämmas. Det finns två huvudsakliga metoder för sådan lönereglering. Den ena är så kallad allmängiltigförklaring av minimilöner i kollektivavtal, vilket innebär att dessa utsträcks att gälla även i icke-täckta företag genom lag. Givet att kollektivavtalet av myndigheterna bedöms som ”tillräckligt representativt” för sektorn som helhet kan allmängiltigförklaring ske. Den andra är lagreglerade minimilöner. En viktig skillnad mellan de både metoderna är att minimilönerna vid allmängiltigförklaring varierar beroende på avtalsområde, medan så inte är fallet vid lagreglering av minimilönerna.

I Finland och, i mer begränsad utsträckning, Norge har allmängiltigförklaring av minimilöner införts. Allmängiltigförklaring tillämpas för hela den finska arbetsmarknaden och representativiteten bedöms av en särskild myndighet, *Nämnden för fastställande av kollektivavtals allmänt bindande verkan*, samt av Arbetsdomstolen. Enligt deras praxis har kollektivtalet bedömts vara representativt om åtminstone hälften av de anställda i branschen är fackligt anslutna. De flesta avtal uppfyller detta krav. I Norge har minimilönerna i kollektivavtal allmängiltigförklarats sedan år 2004, men ännu i en begränsad omfattning. Det finns också en diskussion om lämpligheten i att införa en lagreglerad minimilön på den norska arbetsmarknaden. Den norska regeringen har utarbetat omfattande handlingsplaner mot ”sosial dumping”. Utöver allmängiltigförklaring av minimilöner har man genomfört en rad olika åtgärder som potentiellt kan påverka löne- och arbetsvillkoren för utländska arbetstagare på den norska arbetsmarknaden. Åtgärderna avser reglering, kontroll och information och bland dessa märks utökade resurser till *Arbeidstilsynet* för inspektion av arbetsplatser, ID-kort för personal i byggnads- och anläggningsindustrin, solidaransvar för lön till arbetstagare hos underleverantörer, registrering av bemanningsföretag och etablering av servicecenter för utländska arbetstagare. Åtgärderna hade sannolikt inte satts in om man ansett att allmängiltigförklaringen ensam fungerat som en tillräckligt effektiv spärr mot låglönekonkurrens.

Danmark och Sverige tillhör det fåtal länder inom EU som saknar både allmängiltigförklaring och lagreglerade minimilöner. Sveriges position med ett renodlat kollektivavtalsreglerat system för minimilönernas bestämning är en förklaring till den så kallade Laval-konflikten, där ett lettiskt företag sattes i blockad av svenska fackföreningar i samband med ett skolbygge i Vaxholm utanför Stockholm år 2004. Fackföreningarna krävde inte löner på det svenska avtalets miniminivå, utan löner som motsvarade genomsnittet för byggnadsarbetare i Stockholmsområdet – ett krav som naturligt nog inte ställdes på svenska företag verksamma där. Frånvaron av såväl lagreglering som allmängiltigförklaring på den svenska arbetsmarknaden innebar att minimilöner för utstationerad arbetskraft inte kunde definieras på ett tydligt och förutsägbart sätt, vilket bedömdes strida mot EU:s principer för fri rörlighet, enligt EG-domstolens utslag år 2007 i det mål som den fackliga organisationen Byggnads förlorade. Lönekraven kan således inte godtyckligt bestämmas från fall till fall, som för det lettiska företaget som sattes i blockad. En orsak till avsaknaden av allmängiltigförklaring i Danmark och Sverige kan vara att kollektivavtalen har en högre täckningsgrad än i de övriga nordiska länderna. Åtminstone för

svensk del finns antagligen också en föreställning om att allmängiltigförklaring strider mot inhemsk arbetsmarknadstradition. Någon diskussion om införandet av en lagstadgad minimilön förekommer knappast i Danmark eller Sverige.

Minimilöner har sålunda fått en central roll i den nordiska diskussionen om hur låglönekonkurrens från EU:s nya medlemsstater ska hanteras. Syftet med minimilöner – att skydda arbetstagare från exploatering – är vällovligt. En svaghet med en löneregler ing av detta slag är dock att den riskerar att slå ut jobb just för dem som man försöker skydda. En annan svaghet med minimilöner är att de under vissa förutsättningar kan missbrukas för protektionistiska syften. I den allmänna debatten betraktas ofta en begränsning av låglönekonkurrens genom lönereglering som något eftersträvansvärt. Vanligen förbises flera konsekvenser av lönereglering – på exempelvis produktmarknader – vilket ger en ofullständig bild av vilka samlade välfärdseffekter som olika alternativ för lönereglering för med sig.

Syftet med denna artikel är att förmedla ett bredare perspektiv på frågan om det är bra eller dåligt med låglönekonkurrens. Inledningsvis redogör jag för de fördelar och nackdelar med låglönekonkurrens som identifieras i nationalekonomisk forskning och förmedlar resultaten från en svensk attitydundersökning där intervjupersoner fått besvara frågor om sin inställning till olika former av låglönekonkurrens. Sedan diskuterar jag vad forskningen har att säga om hur minimilöner påverkar löner och sysselsättning och redogör för hur minimilönerna har utvecklats i nya EU-länder i förhållande till de gamla EU-länderna. Avslutningsvis diskuterar jag olika alternativ för reglering av lönevillkor i de nordiska länderna och deras konsekvenser.

FORSKNING OM EFFEKTER AV OCH ATTITYDER TILL LÅGLÖNEKONKURRENS

Låglönekonkurrens som involverar utländska arbetstagare kan, som nämnts, ske genom utländska, tillfälligt verksamma företag med utstationerad personal i värdlandet eller genom arbetskraftsinvandring. Men låglönekonkurrens kan även förekomma i form av internationell handel med varor eller tjänster eller som offshoring av verksamhet till låglöneländer. Det finns liten principiell skillnad mellan hur dessa olika typer av låglönekonkurrens fungerar.

Den forskning som finns om arbetskraftsinvandring indikerar att den kan skapa stora samhällsekonomiska vinster. Det är tydligt att arbetskraftsinvandringen skapar fler jobb för medborgare i de nya EU-länderna. Det finns däremot inte mycket evidens i forskningslitteraturen som talar för att arbetskraftsinvandringen i samband med EU:s utvidgning generellt skulle ha bidragit till färre jobb eller lägre löner för inhemsk arbetskraft i värdländerna (Kahanec och Kureková, 2011). Lite talar också för att långvarigt bidragsberoende blivit något utbrett fenomen bland dessa arbetskraftsinvandrare. (Det är betydligt vanligare bland flyktinginvandrare.)

Däremot kan det inte uteslutas att vissa grupper på arbetsmarknaden kan drabbas på ett negativt sätt av arbetskraftsinvandring, vilket också enstaka studier pekar på. Det handlar då om arbetskraft som är substitut till den invandrade arbetskraften, i regel lågutbildade. De kan drabbas av omställningskostnader i form av byte av arbete och/eller lägre lön. En studie av den norska byggnadsindustrin visar att ett ökat inflöde av utländsk arbetskraft, huvudsakligen från Polen och Sverige, minskat lönen för infödd, låg- eller medelutbildad personal i samma

bransch (Bratsberg och Raaum, 2012). Däremot påverkades inte lönerna för infödda i branschen med högre utbildning.

Genom låglönekonkurrens kan arbetskraftsinvandringen också leda till lägre konsumentpriser, vilket kommer alla till del. Forskning från USA (Cortes, 2008) och Israel (Lach, 2007) antyder att konsumentpriser blivit lägre i branscher med mycket arbetskraftsinvandring. Studien av den norska byggnadsbranschen gav liknande resultat och den samlade priseffekten berodde dels på en direkt kostnadssänkande effekt av utländsk arbetskraft och dels på en indirekt effekt genom lägre löner för infödda (Bratsberg och Raaum, 2012).

På liknande sätt kan man resonera om frihandel av både varor och tjänster, som i många fall också bygger på lönekonkurrens. Mer handelsintegration skapar långsiktiga vinster för samhällsekonomin, men vissa grupper kan drabbas av kortsiktiga omställningskostnader. De potentiella vinsterna av utökad tjänstehandel är särskilt stora, eftersom tjänster numer utgör merparten av BNP i EU.

Attitydundersökningar riktade till allmänheten i Sverige visar att den allmänna inställningen till låglönekonkurrens från de nya EU-länderna är allmänt negativ, men att den är mindre negativ när det gäller varuhandel än tjänstehandel med utstationerad utländsk personal (Calmfors et al., 2011). Man tycker alltså att det är mer acceptabelt med lönekonkurrens i handel med varor än när samma lönekonkurrens äger rum på hemmaplan och blir mer synlig, trots att det i princip alltså rör sig om två likartade fenomen. Intervjupersonerna fick också ta ställning till olika påståenden som förekommit i den allmänna debatten om handel. Här framkommer att man i högre grad anser att det är orättvist med lägre löner för utlänningar i tjänstehandel än i varuhandel. Vidare anser intervjupersonerna att tjänstehandel i lägre grad är förbunden med lägre priser och skapandet av fler jobb för medborgare i nya EU-länder än vad varuhandel är.

I likhet med många andra undersökningar (som dock inte gör skillnad på olika typer av handel) visar det sig att det finns ett samband med olika demografiska egenskaper och attityd till handel. Enligt den svenska undersökningen är attityderna mindre protektionistiska i allmänhet hos personer som har mindre sannolikhet att, åtminstone kortsiktigt, drabbas negativt av lönekonkurrens (högutbildade), hos dem med en större omställningsförmåga (yngre, studenter och företagare) samt bland personer med en mer positiv inställning till EU och/eller andra former av handelskonkurrens (personer med borgerlig politisk hemvist). Däremot tycks i regel inte de demografiska egenskaperna påverka attityderna till olika typer av låglönekonkurrens på olika sätt.

Det är alltså tydligt att kritiska attityder till låglönekonkurrens är utbredda hos allmänheten, särskilt vad gäller tjänstehandel. Delvis förefaller ställningstagandena ekonomiskt rationella – de högutbildades mer positiva attityd är konsistent med att de inte drabbas genom lägre löner, samtidigt som de kan dra nytta av lägre priser – och delvis tycks ideologiska och psykologiska förklaringar vara betydelsefulla.

FORSKNING OM EFFEKTER AV MINIMILÖNER

Eftersom diskussionen om hur låglönekonkurrens ska hanteras varit fokuserad på minimilöner finns det anledning att redogöra för vad forskningen säger om minimilönernas effekter. Forskningen, som nästan uteslutande avser lagreglerade minimilöner, in-

dikerar tämligen samstämmigt att de i regel bidrar till att höja de lägsta lönerna på arbetsmarknaden. Minimilönernas sysselsättningseffekter är mer omtvistade bland forskarna, men flertalet av de internationella studier som genomförts sedan 1990 tyder på att sysselsättningen minskar (se översikten av Neumark och Wascher, 2007). De negativa effekterna är koncentrerade till ungdomar och lågutbildade. För vissa länder, som Storbritannien, påvisas dock genomgående små effekter av minimilöner på sysselsättningen. Inte mycket är känt om i vilken utsträckning lagreglerade minimilöner har slagit ut jobb under finanskrisen. I en studie, vilken utnyttjar data för 33 länder under perioden 1971–2009, finner dock Dolton och Rosazza Bondibene (2012) att höjda minimilöner leder till minskad sysselsättning framför allt för ungdomar och att den negativa effekten förstärks under lågkonjunkturer.

Få studier finns avseende sysselsättningseffekter av kollektivavtalsreglerade minimilöner. Studier för Sverige avseende hotell- och restaurangbranschen respektive detaljhandeln (Skedinger, 2006, 2011) indikerar negativa effekter, medan resultat avseende en tillfällig sänkning av minimilöner för ungdomar i detaljhandeln i Finland (Böckerman och Uusitalo, 2009) inte påvisar någon effekt alls. Man kan på teoretiska grunder hävda att risken för negativa sysselsättningseffekter av minimilöner ökar ju högre minimilönen är i förhållande till genomsnittslönen, den så kallade relativa minimilönen eller ”minimilönebettet”. De relativa minimilönerna i de nordiska länderna är internationellt sett mycket höga, medan de är betydligt lägre i exempelvis Storbritannien, USA och Japan (Skedinger, 2010).

Forskningen om minimilönernas effekter identifierar alltså ett policydilemma: Minskad lönespridning tycks åstadkommas till priset av minskad sysselsättning.

MINIMILÖNER I NYA OCH GAMLA EU-LÄNDER

Flertalet av EU:s medlemsstater, inklusive de nya medlemsländerna, har idag en lagreglerad minimilön. Denna minimilön ger en tydlig indikation om den lägsta lön man kan förvänta sig i ett okvalificerat yrke på den reguljära arbetsmarknaden inom de flesta EU-länder och fungerar därför som en viktig signal för presumtiva migranter. Skillnaderna i minimilön mellan EU:s nya och gamla medlemsstater är mycket stora. Figur 1 illustrerar utvecklingen av den genomsnittliga lagreglerade minimilönen i gemensam valuta (euro) i elva av de nya EU-länderna (sedan år 2004) i förhållande till motsvarande storhet i nio av de gamla EU-länderna. Det är tydligt att gapet minskat avsevärt under perioden. År 2000 utgjorde minimilönen i de nya EU-länderna 13 procent av minimilönen i de gamla EU-länderna. År 2011 hade andelen ökat till 25 procent.

Under finanskrisen har minimilönen frysts i flera av EU:s medlemsstater, men krisen tycks endast ha medför ett tillfälligt hack i den uppåtgående trenden. Om vi antar att minimilönerna i de två ländergrupperna närmar sig varandra med samma hastighet fortsättningsvis som de gjort under åren 2000–11 (det vill säga en ökningstakt av minimilönen i nya EU-länder relativt den i gamla EU-länder på 6,7 procent per år i genomsnitt) så kommer de nya EU-länderna hinna ikapp de gamla först om 22 år, alltså 2035. Minimilönerna i de nya medlemsländerna kan därför förväntas ligga på en betydligt lägre nivå än i de gamla under överskådlig framtid. Detta kommer också innebära fortsatt starka incitament för låg-

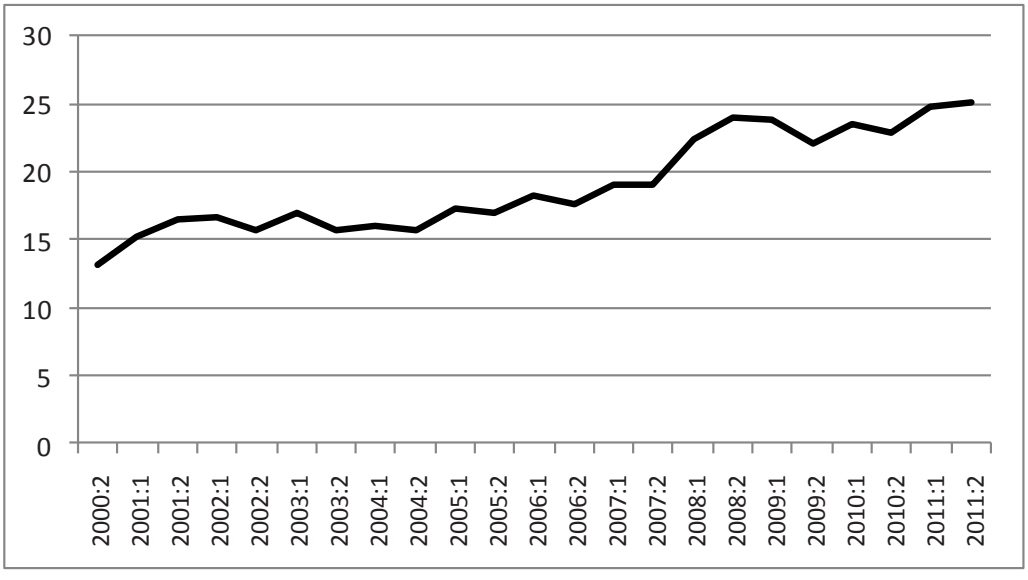

Figur 1. Lagreglerade minimilöner i nya EU-länder relativt gamla, 2002:2–2011:2. Procent

Anm: Vägda genomsnitt (arbetskraftens storlek) av lagreglerade minimilöner, uttryckta i nominella euro, i nya EU-länder (Bulgarien, Estland, Lettland, Litauen, Malta, Polen, Rumänien, Slovakien, Slovenien, Tjeckien och Ungern) respektive gamla EU-länder (Belgien, Frankrike, Grekland, Irland, Luxemburg, Nederländerna, Portugal, Spanien och Storbritannien). Halvårsdata.

Källa: Skedinger (2012).

och medelutbildad arbetskraft i EU att söka sig från de nya medlemsländerna till de gamla.

ALTERNATIV FÖR LÖNEREGLERING I DE NORDISKA LÄNDERNA

För de nordiska länderna finns i princip tre huvudalternativ för hur löner för utländsk personal i företag utan kollektivavtal ska regleras.

a) Ingen reglering

Ett första handlingsalternativ är ingen lönereglering alls i de företag som inte täcks av kollektivavtal. Det skulle antagligen ge de största samhällsekonomiska vinsterna av arbetskraftsinvandringen och tjänstehandeln. Ingen lönereglering innebär emellertid inte att man inte kan eller bör överväga åtgärder på andra områden för att kompensera de grupper på arbetsmarknaden som kan förlora på ökad handelsintegration och arbetskraftsinvandring från EU:s nya medlemsstater. Åtgärderna kan bland annat handla om omskolning, arbetslöshetsförsäkring, avgångsbidrag, löneförsäkring och jobbskatteavdrag för lågavlönade (se Calmfors, 2008, för en utförlig diskussion).

b) Lagreglerad minimilön

Ett annat alternativ är införandet av en lagreglerad minimilön, vilket skulle innebära

att en enhetlig minimilön skulle gälla för hela arbetsmarknaden.

Den empiriska evidensen tyder på att den relativa minimilönen är lägre i lagreglerade system än i länder där minimilönerna enbart bestäms i kollektivavtal (Garnero et al., 2013). En förklaring kan vara att en enhetlig minimilön inte kan sättas för högt utan att negativa sysselsättningseffekter uppstår. Många lagreglerade system är emellertid inte helt renodlade utan bygger på regeringsbeslut efter överenskommelse eller konsultation med, eller rekommendation från, arbetsmarknadens parter. Även i de lagreglerade systemen har det visat sig att de relativa minimilönerna är högre ju större formell roll som fackföreningar och arbetsgivare har i beslutsprocessen (Boeri, 2012). En lagreglerad minimilön i de nordiska länderna skulle därför antagligen ligga på en betydligt lägre nivå än de kollektivavtalsreglerade, vilket skulle gynna sysselsättningen bland arbetskraftsinvandrare och lågutbildade. En lägsta gräns definieras av socialbidragsnormen och en högsta av den lägsta kollektivavtalsreglerade minimilönen. Nackdelen är att minimilönen skulle bestämmas genom politiska beslut, vilket innebär en risk att den influeras av kortsiktiga politiska intressen på bekostnad av långsiktiga samhällsekonomiska överväganden. Den brittiska konstruktionen med ett oberoende expertråd (*Low Pay Commission*), som utfärdar rekommendationer rörande förändringar av minimilönen och initierar forskning på området, tycks dock ha fungerat väl och har varit förebild för liknande organ i flera andra länder med lagreglerade minimilöner.

Införandet av en lagreglerad minimilön som är lägre än den kollektivavtalsreglerade skulle innebära förekomsten av två lönegolv på arbetsmarknaden, ett golv i sektorer som täcks av avtalen och ett annat på den övriga arbetsmarknaden. Det är inte osannolikt att förekomsten av det nedre golvet skulle ha en nedpressande effekt på det högre golvets nivå. Incitamenten att anställa arbetskraft med löner på det nedre golvet blir nämligen större ju högre nivån är på det övre lönegolvet.

c) Allmängiltigförklaring

Ett tredje alternativ – och den väg som Finland och Norge har valt – är allmängiltigförklaring av kollektivavtal, vilket innebär att de förhandlade minimilönerna och andra avtalsvillkor utsträcks att gälla som lag i företag som inte täcks av dessa avtal. Allmängiltigförklaring av kollektivavtal förekommer i flera EU-länder, både i dem med och dem utan lagreglerade minimilöner, men metoderna varierar.

Den norska regeringen har tagit initiativ till en utvärdering av allmängiltigförklaring och andra åtgärder för att begränsa låglönekonkurrens (Eldring et al., 2011). Diskussionen om dessa frågor bland politiker, arbetsmarknadsforskare och arbetsrättsjurister är livlig i Norge, men mitt intryck är att den utgår från att det är eftersträvansvärt att begränsa låglönekonkurrensen och främst handlar om olika handlingsalternativ för att åstadkomma detta. I Norge har allmängiltigförklaringen inte avsett alla avtalsvillkor, utan huvudsakligen minimilöner, övertidsersättning och arbetstid. Omfattningen av allmängiltigförklaringen på arbetsmarknaden har också varit tämligen begränsad, men har successivt ökat i betydelse sedan den första gången användes år 2004. Hittills har allmängiltigförklaringen utnyttjats i oljeindustrin på land, byggnadsbranschen, skepps- och varvsindustrin, jordbruk och trädgårdsodling och i städbranschen. Tyvärr är det inte möjligt att utifrån den tidigare

diskuterade studien av den norska byggnadsindustrin (Bratsberg och Raaum, 2012) dra några slutsatser om hur allmängiltigförklaringen påverkat löner och priser i branschen, eftersom undersökningen endast täcker perioden 1998–2005.

Två villkor måste vara uppfyllda för allmängiltigförklaring på den norska arbetsmarknaden. Dels måste ansökan komma från en facklig organisation som undertecknat kollektivavtalet och som minst har 10 000 medlemmar och/eller från arbetsgivarorganisation som undertecknat avtalet och som har minst 100 medlemmar med totalt minst 10 000 anställda. Det måste dessutom kunna verifieras att utländska arbetstagare är anställda med lägre lön och med sämre arbetsvillkor i övrigt än vad som anges i kollektivavtalet. Fokuseringen på villkoren för just *utländska* arbetstagare torde vara unik för Norge och frågan är om en sådan skrivning, som gör uppenbar skillnad mellan infödda och utländska arbetstagare, skulle klara en rättslig prövning i EU-domstolen. Beslut om allmängiltigförklaring fattas av en särskild myndighet, *Tariffnemda*, med representanter utsedda av regeringen.

En effekt av att utländska arbetstagare utan kollektivavtal särbehandlas i förhållande till inhemsk arbetskraft utan kollektivavtal är att incitamenten för företag från EU:s nya medlemsstater med utstationerad personal att etablera sig i Norge reduceras än mer (i förhållande till läget med likabehandling avseende allmängiltigförklaringen). En konsekvens kan bli att varuhandeln ökar på bekostnad av tjänstehandeln i branscher där sådan anpassning är möjlig. Exempelvis kan byggnadsmaterial exporteras till Norge istället för att utstationerad personal arbetar med husbyggnad på plats där.

Allmängiltigförklaring förefaller vara en både enkel och effektiv lösning om man accepterar en begränsning av låglönekonkurrensen som ett legitimt mål, särskilt mot bakgrund av det tumult som Laval-konflikten orsakat i Sverige. En fördel ur effektivitetssynpunkt kan vara minskade förhandlingskostnader och en därmed sammanhängande minskad risk för arbetskonflikter.

Emellertid finns, som jag ser det, flera nackdelar med allmängiltigförklaring. En allmängiltigförklaring innebär en högre nivå på minimilönen än vid en lagreglerad enhetlig minimilön, vilket är mer konkurrensbegränsande och skapar mindre sysselsättning för utländska arbetstagare. Allmängiltigförklaring har också kritiserats för att vara odemokratiskt eftersom de företrädare för fackliga organisationer och arbetsgivare som förhandlar fram villkoren endast kan hållas ansvariga inför sina egna medlemmar samtidigt som dessa aktörer kan påverka förhållanden för andra i samhället.

En annan invändning pekar på att allmängiltigförklaring lätt kan utnyttjas av inhemska företag för protektionistiska syften, eftersom minimilönen sätts på branschnivå och kan öka kostnaderna i konkurrerande företag som är mer arbetskraftsintensiva. Kostnaden ökar visserligen i alla företag, men den ökar mer i sådana konkurrentföretag. En förutsättning för att allmängiltigförklaringen ska fungera som inträdeshinder är att företagen kan vältra över sina ökade kostnader på konsumenterna i form av prisökningar. En sådan övervältring är möjlig om branschen i fråga inte är utsatt för internationell konkurrens och att nära substitut för varan eller tjänsten saknas. Det är framför allt tjänstebranscher som uppfyller dessa två förutsättningar. Eftersom en hög minimilön är ett trubbigt instrument för att minska konkurrensen och också höjer löneläget i branschen är det sannolikt att den används enbart om andra inträdeshinder är låga.

Det kanske tydligaste exemplet på hur allmängiltigförklaring använts som inträdeshinder för utländska företag är Tyskland. Efter avregleringen av den tyska postmarknaden slöt den dominerande aktören, *Deutsche Post AG*, ett kollektivavtal år 2007, i vilket minimilöner för postutdelare fastställdes på en betydligt högre nivå än lönerna för personal med jämförbara kvalifikationer på andra delar av arbetsmarknaden (Skedinger, 2012). Avtalet allmängiltigförklarades av den tyska regeringen år 2008, trots att lägre minimilöner fastställts i andra kollektivavtal i samma sektor, undertecknade av inhemska och utländska konkurrenter till *Deutsche Post AG*. Uppskattningsvis ledde allmängiltigförklaringen till att tusentals jobb försvann i postsektorn och till högre konsumentpriser då nyinträdande företags möjligheter att konkurrera med lägre priser minskade, trots att allmängiltigförklaringen senare upphävdes i domstol.

Deutsche Post AG är inget isolerat fall i Tyskland. En genomgång av tyska arbetsgivares attityder till allmängiltigförklaring av minimilöner i åtta olika tjänstebranscher visar att de flesta företag i urvalet stödde en allmängiltigförklaring av minimilöner (Bachmann et al., 2012). Företagen fick också ta ställning till hur hög minimilönen borde vara. Företag med kollektivavtal, företag verksamma i branscher med en stor icketäckt sektor och företag nära Öst- och Centraleuropa var mer positiva till en hög minimilön än andra företag, vilket ger stöd för hypotesen att allmängiltigförklaring används för protektionistiska syften.

En möjlig policyimplikation av de tyska erfarenheterna är att ansökningar om allmängiltigförklaringar av kollektivavtal borde granskas av konkurrensmyndigheter, på grund av de potentiella konsekvenserna för produktmarknadskonkurrens och priser.

Samtidigt som allmängiltigförklaring av kollektivavtal alltså riskerar att leda till nackdelar i form av högre (minimi)löner och försvagad produktmarknadskonkurrens, medför den sannolikt inte heller de potentiellt produktivitetshöjande effekter, exempelvis genom samarbete mellan företagsledning och anställda, som annars kan vara förbundna med en hög facklig organiseringsgrad (Freeman och Medoff, 1984).

SAMMANFATTNING

Med sina höga minimilöner är de nordiska länderna attraktiva destinationer för låg- och medelutbildade arbetskraftsinvandrare från EU:s nya medlemsstater. De stora skillnaderna i minimilönenivåer mellan nya och gamla EU-länder minskar visserligen, men skillnader kommer att finnas kvar under överskådlig tid. Forskningen pekar på stora samhällsekonomiska vinster från arbetskraftsinvandring och från utstationering av personal i utländska företag som är tillfälligt verksamma i landet. Men åtminstone på kort sikt finns också förlorare på de nordiska arbetsmarknaderna och dessa bör kompenseras, annars riskerar de negativa attityder till låglönekonkurrens som redan idag är utbredda att ytterligare förstärkas. Som jag visat i denna artikel är det dock inte självklart att någon form av lönereglering är det bästa handlingsalternativet – trots de vällovliga intentionerna. Både en lagreglerad minimilön och allmängiltigförklaring av minimilönerna innebär att man avstår från samhällsekonomiska vinster och förlusterna blir sannolikt störst med det senare alternativet.

REFERENSER

Bachmann, R., Bauer, T.K. och Kroeger, H. (2012): ”Minimum Wages as a Barrier to Entry: Evidence from Germany”. Discussion Paper No. 6484, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit (IZA), Bonn.

Boeri, T. (2012): ”Setting the Minimum Wage”. *Labour Economics*, vol. 19, s. 281–290.

Bratsberg, B. och Raaum, O. (2012): ”Immigration and Wages: Evidence from Construction”. *Economic Journal*, vol. 122, s. 1177–1205.

Böckerman, P. och Uusitalo, R. (2009): ”Minimum Wages and Youth Employment: Evidence from the Finnish Retail Trade Sector”. *British Journal of Industrial Relations*, vol. 47, s. 388–405.

Calmfors, L. (2008): ”Globalisering – hot eller räddning för jobben?”. Underlagsrapport nr 25 till Globaliseringsrådet, Utbildningsdepartementet, Stockholm.

Calmfors, L., Dimdins, G., Gustafsson Sendén, M., Montgomery, H. och Stavlöt, U. (2011): ”Uppfattas tjänstehandel som mindre rättvis än varuhandel?”. Rapport 2011:22, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU), Uppsala.

Cortes, P. (2008): ”The Effect of Low-Skilled Immigration on U.S. Prices: Evidence from CPI Data”. *Journal of Political Economy*, vol. 116, s. 381–422.

Dolton, P. och Rosazza Bondibene, C. (2012): ”The International Experience of Minimum Wages in an Economic Downturn”. *Economic Policy*, vol. 27, nr. 69, s. 99–142.

Eldring, L., Ødegård, A.M., Andersen, R.K., Bråten, M., Nergaard, K. och Alsos, K. (2011): ”Evaluering av tiltak mot sosial dumping”. Rapport 2011:09, Institutt for arbeidslivs- og velferdsforskning (FAFO), Oslo.

Freeman, R. och Medoff, J. (1984): *What Do Unions Do?* Basic Books, New York.

Garnero, A., Kampelmann, S. och Rycx, F. (2013): ”Sharp Teeth or Empty Mouths? Revisiting the Minimum Wage Bite with Sectoral Data”. Discussion Paper No. 7351, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit (IZA), Bonn.

Kahanec, M. och Kureková, L. (2011): ”European Union Expansion and Migration”. Policy Paper No. 36, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit (IZA), Bonn.

Lach, S. (2007): ”Immigration and Prices”. *Journal of Political Economy*, vol. 115, s. 548–587.

Neumark, D. och Wascher, W.L. (2007): ”Minimum Wages and Employment”. *Foundations and Trends in Microeconomics*, vol. 3, no 1–2.

Skedinger, P. (2006): ”Minimum Wages and Employment in Swedish Hotels and Restaurants”. *Labour Economics*, vol. 13, s. 259–290.

Skedinger, P. (2010): ”Sweden: A Minimum Wage Model in Need of Modification”. I Vaughan-Whitehead, D. (red.) *The Minimum Wage Revisited in the Enlarged EU*. Edward Elgar och ILO, Cheltenham, UK, och Northampton, MA, och Genève.

Skedinger, P. (2011): ”Effects of Increasing Minimum Wages on Employment and Hours: Evidence from Sweden’s Retail Sector”. Working Paper No. 869, Institutet för Näringslivsforskning (IFN), Stockholm.

Skedinger, P. (2012): ”Minimilöner i EU – särlösningar eller gemensam reglering?”. I Bakardjieva Engelbrekt, A., Oxelheim, L. och Persson, T. (red.) *Arbetslöshet, migrationspolitik och nationalism – hot mot EU:s sammanhållning? Europaperspektiv 2012*. Santérus Förlag, Stockholm.

ARTICLES IN BRIEF

BENGT BENGTSSON
(Karlstad University, Sweden)

Accounting measures and share price **112**

The international accounting standard IAS 39, IAS 40 and IAS 41 creates a need for new methods to analyze those companies that have to apply these rules. While the new regulations contributes to both simplified and improved analyzes it also creates opportunities for flexibility in accounting which at worst can lead to subjective judgments. The purpose of the article is threefold. Firstly it is to examine the value relevance of accounting measurement "shareholders' equity" during an era when the economic situation in Sweden was designated as the "financial crisis". This measure has already been judged (Bengtsson, 2008) for the period from 2005 until the spring of 2007, an era when the economic situation in Sweden was rated as good. Second, the question whether there are better accounting measures than "shareholders' equity" will be discussed. Thirdly, it will also be discussed how a "bubble" can be created and why, and whether there is a bubble in the investigated companies. The report can of course with the new regulations, at worst, prove to be a poor basis for investors. The study contributed briefly to the following conclusion: The bubble was an accounting bubble that was driving the share price and which in fact drive the share price up. The financial crisis was the possibility for the companies to reduce the bubble by impairment values of the property. Impairment charges in the income statements drive the share price in downward direction. Those who sold shares during the financial crisis paid the bill. The share market should thus reasonably have the actual cash flows as a basis for decisions and not the expected future cash flow. Actual cash flows proved to be the least value relevant measure in the investigation made. What the benefit is of assessing the value relevance may be a question for the future?

FINN OLESEN
(Aalborg University, Denmark)

Macroeconomic path-dependence – Hysteresis as a case example **126**

Many Post Keynesians argue that the macroeconomic system is not an ergodic working system. Rather is should be seen as an open, changeable and social system. As such, path dependencies become very important to the understanding of how the macroeconomic system actually works and develops. An important kind of path dependency is that of hysteresis as shown in the present paper.

OSVALDO SALAS
(School of public administration, University of Gothenburg, Sweden)

Has the quasi market model worked as it should in special housing? **137**
The well-built welfare institutions in Sweden have, for some years now, been undergoing institutional changes. As a consequence, the production of welfare services are currently also being provided by private companies. Special housing is one of the sectors privatized. The privatization is carried out in the Quasimarket which means that the economic transactions are not carried out as in a traditional market where prices and quantities are determined by supply and demand conditions. This article examines the extent to which privatization, from the user perspective, has affected the elderly's perception of quality in special housing. The result shows that privatization has a weak effect on older people's overall assessment of quality.

PER SKEDINGER
(Research Institute of Industrial Economics, Stockholm, Sweden)

Low-wage Competition and Wage Regulation from a Nordic Perspective **149**
How to handle increasing low-wage competition from the new EU member states is a controversial issue. While economic research suggests large benefits for the national economies as a whole from immigrant workers and the posting of workers from the new EU members, the research also brings to attention the need to compensate native workers who endure economic losses. This article argues that regulation of low wages is not necessarily the best policy response for the Nordic countries. Both the introduction of a national, statutory minimum wage and the extension of union-bargained minimum wages to uncovered firms imply that substantial economic benefits from low-wage competition are forgone.

RÅD TILL SKRIBENTER

HUR LÄMNA IN BIDRAG?

Vänligen insänd bidrag till tidskriften i elektronisk form till huvudredaktören eller redaktionssekreteraren som bilaga till e-post (attachment, ange som ämne att det handlar om en artikel till EST). Formatet på datafilen bör vara av standardformat såsom Microsoft Word. Artiklarna bör helst inte vara längre än 24 sidor i B5-format med radavstånd 2 och fontstorlek 11 pt. Till artiklarna bör fogas abstrakt på svenska och engelska (inkl. titeln och arbetsplatsens namn på engelska). Längden på abstrakten bör helst inte överstiga 100 ord per abstrakt.

Översikter, bokrecensioner och kommentarer bör ej överstiga sex sidor eller 10 000 tecken. Undantag kan dock göras speciellt i fråga om översikter.

En kort författarpresentation bör bifogas. Av presentationen bör framgå titel, arbetsplats och e-mail adress. Några rader om den egna forskningsinriktningen eller motsvarande bör också ingå. För artiklar med flera författare bör samtliga författare presenteras.

Inlämnade artiklar behandlas av redaktionen i samarbete med utomstående granskare (referees). Övriga bidrag granskas av redaktionen. Eventuella revideringar och ändringar görs av skribenten i samråd med redaktionen.

INSTRUKTIONER FÖR MANUSKRIPTET

Manuskriptet skall skrivas på svenska. Även manuskript på andra nordiska språk kan komma ifråga. Endast i undantagsfall kan engelskspråkiga manuskript accepteras. Manuskript för artiklar skall i allmänhet organiseras enligt följande:

Kort sammandrag.

Artikelns titel (klar, deskriptiv och inte för lång). Skrivs med **fet stil och 24 pt.**

Namn på författaren (författarna) . Skrivs med **fet stil och 14 pt.**

Texten

Referenser

Kort sammandrag på engelska (inkl. titeln på engelska).

Tackord och eventuellt angivande av att artikeln baserar sig på ett föredrag eller en lectio precursoria sätts som fotnot till rubriken på första sidan.

TABELLER OCH FIGURER

Alla tabeller och figurer bör ha lättförstådda rubriker och numreras (t.ex. "**Tabell 10. Rubrik**"). Rubriken på tabeller anges ovan om tabellen och på figurer under figuren. Använd **fet stil.** Vid konstruktion av tidsserier och spridningsdiagram bör axlarna namnges och skalan anges. Användningen av förkortningar och koder bör undvikas.

I manuskriptet kan tabeller och figurer placeras inne i texten eller så i ett separat dokument. Ange dock i så fall ungefär var i texten tabellen eller figuren skall placeras.

REFERENSER

Alla publikationer som nämns i texten skall samlas i en lista "**REFERENSER**" placerad sist i manuskriptet. Om texten innehåller en referens till en källa skriven av fler en två författare skall det första författarnamnet följas av ett "et al.". I referensförteckningen skall dock alltid alla författares namn finnas med. Referera i texten till författarens namn (utan initialer) med årtal eller om nödvändigt (vid citat) till sida (sidor). Exempel: "Eftersom Andersson (1972) har visat att...". "Detta resultat är i samklang med resultat uppnådda senare (Pettersson, 2005, s. 1-2)".

Referenser citerade i texten skall ordnas kronologiskt. Referensförteckning skall ordnas alfabetiskt enligt författarnamnet och kronologiskt enligt författare. Använd fonstorlek 9 pt.

<u>Referenslistan görs enligt följande modell:</u>

Böcker: **Arrow, K. J. (1951):** Social Choice and Individual Values. Wiley, New York.

Tidskriftsartiklar: **Becker, G. S. och Stiegler, G. J. (1977):** "De Gustibus.." . American Economic Review vol.76, s. 79-90.

Samlingsverk: **Boulding, K. E. (1966):** "The economics of the coming spaceship Earth". I Jarret, H. (red.) Environmental Quality in a Growing Economy, ss. 3-14. Resources for the Future/Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Webbdokument: **Gayer, T., Horowitz, J List, J.A. (2005):** "When Economists Dream, They Dream of Clear Skies", The Economists' Voice: Vol. 2: No. 2, Article 7. http://www.bepress.com/ev/vol2/iss2/art7 (2010-08-23); **utan underline i www -adress.**

FOTNOTER

Fotnoter bör användas endast om det är absolut nödvändigt. Det är oftast möjligt att infoga informationen i normal text. Om fotnoter används skall dessa hållas så korta som möjligt.

ÖVRIGT

Använd i mån av möjlighet fonten **Adobe Jenson Pro** eller **Times New Roman**. Detta gäller speciellt tabellerna och figurerna.

Notera att tidskriften kan läsas också på tidskriftens hemsida omedelbart efter publiceringsdatumet. Varje författare erhåller en fil i pdf-format av den ombrutna versionen av sin artikel. För mera information se http://www.ekonomiskasamfundet.fi

M

Itella Oyj

VAMMALAN KIRJAPAINO OY 2013